

Uppsats/Examensarbete: 15 hp
Kurs: SLP610
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: VT 2017
Handledare: Gunilla Thunberg
Examinator: Inger Berndtsson
Kod: VT17-2910-143-SLP610

Nyckelord: Kommunikation, gymnasiesärskola, daglig verksamhet, övergång, samverkan

Abstract

Syfte

Syftet med denna studie var att undersöka hur gymnasiesärskolan och daglig verksamhet samarbetar gällande elevernas kommunikation och deras behov av alternativ kompletterande kommunikation (AKK) vid övergången mellan verksamheterna.

Teori

Studien tar sin utgångspunkt ur det sociokulturella perspektivet samt KASAM. De betonar att lärande sker i sociala sammanhang och att det kommunikativa samspelet spelar stor roll för utveckling och lärande. Många personer med intellektuell funktionsnedsättning behöver och har rätt till stöd och hjälpmedel för kommunikation i hem, skola och på arbetsplats.

Metod

Studien använde en kvalitativ innehållsanalys som forskningsmetod. Halvstrukturerade intervjuer genomfördes med företrädare för personal och ledning på gymnasiesärskolans individuella program, respektive daglig verksamhet, i en medelstor svensk kommun. Intervjuerna transkriberades och innehållet analyserades.

Resultat

I resultatet för denna studie kan man utläsa att skola och daglig verksamhet har viljan att arbeta med elevernas respektive deltagarnas kommunikation samt alternativ kompletterande kommunikation (AKK), men att förutsättningarna ser olika ut i respektive verksamhet. Resultatet visar på att skolan besitter mer kompetens inom området än daglig verksamhet och anledning till det är att skolan erbjuder resurser i form av tid, ekonomi och utbildningar, vilket inte personal inom daglig verksamhet får i samma utsträckning. Skolan samt daglig verksamhet var överens om att det bör skapas tydliga riktlinjer för hur en övergång verksamheterna emellan ska gå till för att elevens kommunikation ska säkerställas. Även att det bör ske ett samarbete i form av gemensamma kollegiala utbyten kring kommunikation och alternativ kompletterande kommunikation (AKK).

Förord

Nu är magisteruppsatsen klar och vi vill framföra ett tack till alla som på något sätt bidragit till att vi kommit i mål. Det har varit en process att gemensamt arbeta med undersökningen. Ibland har det tagit emot att skriva medan vi andra dagar varit i ett "flow". Alla tre författarna står bakom hela innehållet i studien. Under arbetets gång har vi haft ansvar för olika områden. Johanna har haft fokus på texterna kring AKK och kommunikation. Niki har ansvarat för layout, tabeller samt texterna kring samverkan. Joakim har ansvarat för metodkapitlet. Övriga delar i arbetet har skrivits gemensamt. Vid båda intervjuerna har två av oss varit närvarande dock har alla varit med vid minst en intervju. Vad gäller fokusgrupperna har alla tre varit med vid dessa.

Vi vill börja med att tacka våra kollegor som stått ut med oss under denna tid då vi säkerligen varit mindre fokuserade i det dagliga skolarbetet. Tack för att ni täckt upp för oss och gett oss möjlighet att arbeta med uppsatsen.

Tack till alla informanter som ställt upp med glatt humör. Utan er hade det blivit en mager analys.

Vi vill tacka vår handledare Gunilla Thunberg för goda råd kring uppsatsskrivning och tips på bra litteratur.

Tack till våra härliga familjer för er kärlek och förståelse.

1 Innehållsförteckning

1	Innehållsförteckning	1
2	Problembeskrivning och bakgrund	3
3	Centrala begrepp	7
3.1	Kommunikation.....	7
3.2	AKK - Alternativ Kompletterande Kommunikation.....	7
3.3	Gymnasiesärskolan.....	8
3.4	Daglig verksamhet.....	8
3.5	Transition/övergång.....	9
3.6	Samverkan.....	9
4	Tidigare forskning	11
4.1	Kommunikation/AKK	11
4.2	Övergången från skola till daglig verksamhet.....	13
5	Teorianknytning	15
5.1	Sociokulturella perspektivet	15
5.2	Mediering och artefakter	15
5.3	KASAM - Känslan av sammanhang	16
6	Syfte	17
6.1	Frågeställningar	17
7	Metod	18
7.1	Metodval.....	18
7.2	Urval.....	18
7.3	Etik	19
7.4	Intervju	20
7.5	Fokusgrupp.....	20
7.6	Transkription	22
7.7	Kvalitativ innehållsanalys	22
7.8	Validitet, pålitlighet och generaliserbarhet	24
7.8.1	Validitet.....	24
7.8.2	Pålitlighet	24
7.8.3	Generaliserbarhet	25

8	Resultat	26
8.1	Alternativ och Kompletterande Kommunikation (AKK).....	26
8.1.1	Förhållningssätt	26
8.1.2	Kompetens.....	27
8.2	Organisation	28
8.2.1	Resurser	28
8.2.2	Ledarskap	29
8.3	Samverkan	30
8.3.1	Övergången	30
8.3.2	Samarbete mellan verksamheter	31
9	Diskussion	32
9.1	Hur arbetar gymnasiesärskolan och daglig verksamhet med kommunikation och AKK?.....	32
9.2	Hur ser samarbetet ut mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet gällande elevernas/deltagarnas kommunikation?	35
9.3	Hur vill gymnasiesärskolan och daglig verksamhet utveckla övergången mellan de båda verksamheterna vad gäller elevernas/deltagarnas kommunikation?.....	36
10	Fortsatt forskning	39
11	Studiens styrkor och begränsningar	40
12	Slutsats	41
13	Referenslista	42
14	Bilagor	47
14.1	Bilaga 1 Intervjufrågor	47
14.2	Bilaga 2 Missivbrev.....	48

2 Problembeskrivning och bakgrund

Att kommunicera är en rättighet som alla har, oavsett funktionsförmåga. Som människor behöver vi förutsättningar att uttrycka oss i samspel med andra, oberoende om vi har ett talat språk eller inte. I styrdokument, lagar och FN-konventioner framgår vad som gäller och de ger oss stöd i arbetet med att utveckla den kommunikativa lärmiljön. Det kommunikativa samspelet spelar stor roll för att fungera i samhället och för att bli en del av ett sammanhang. För vissa personer innebär det att de är beroende av ett kommunikativt stöd kring sin kommunikation så kallad Alternativ Kompletterande Kommunikation (AKK).

Den 14 januari 2009 skrev Sverige under FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Konventionen syftar till att undanröja hinder för personer med funktionsnedsättning och att åtnjuta dem sina mänskliga rättigheter och bidra till ökad jämlikhet och delaktighet i samhället. Konventionsstaterna skall utbilda yrkeskunniga personer och personal som är verksamma på alla utbildningsnivåer. Utbildningen skall omfatta kunskap om funktionshinder och användningen av lämpliga kompletterande och alternativa former, medel och format för kommunikation (Socialdepartementet, 2008). Flera av artiklarna i FN:s konvention bekräftar rätten till kommunikation och syftet med detta är att ändra inställningen till personer med funktionsnedsättning. I artikel 2 anges punktskrift, teckenspråk och alternativ kompletterande kommunikation (AKK) som språk och kommunikation. I artikel 21 står det om personens yttrandefrihet samt rätt till tillgång av information. Det innebär att personen i fråga ska få utöva sin åsiktsfrihet, yttrandefrihet, frihet att söka och ta emot information genom alla former av kommunikation (Socialdepartementet, 2008). Enligt Barnkonventionen, artikel 23, har ett barn med funktionsnedsättning rätt till ett fullvärdigt och anständigt liv och rätten till att delta i samhället. I artikel 24 står det exempelvis om vikten av att skolpersonal besitter kompetens kring olika kommunikationsformer, för att ge elever den anpassning och stödåtgärder de behöver för att utveckla sin potential fullt ut (Socialdepartementet, 2008).

Enligt läroplanen för gymnasiesärskolan (2013a) skall skolan ge förutsättningar för att varje elev skall kunna göra egna ställningstaganden, låta varje enskild elev finna sin unika egenart och delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet. På gymnasiesärskolans individuella program läser eleverna ämnesområdet språk och kommunikation. Det ämnesområdet ska syfta till att eleverna utvecklar förmågan i att samspela med tal eller annan kommunikationsform (Skolverket, 2013b). Arbetet kring elevernas kommunikation ses som centralt på gymnasiesärskolan och det läggs fokus på arbetet kring detta.

I Rätten att kommunicera (1992) står det följande om personer med funktionsnedsättning:

- Alla har rätt att kunna fråga vad de vill
- Alla har rätt att välja
- Alla har rätt att säga nej
- Alla har rätt att kunna ropa på och inleda ett samspel med andra
- Alla har rätt att begära information och återkoppling
- Alla har rätt till insatser som behövs för att kunna utveckla sin kommunikation
- Alla har rätt att få sin kommunikation bekräftad och besvarad
- Alla har rätt att kunna använda AKK, andra kommunikationsvägar än tal
- Alla har rätt till en god kommunikativ miljö
- Alla har rätt till att vara underrättade om vad som händer i närheten

- Alla har rätt att tilltalas på ett värdigt sätt
- Alla har rätt att föra meningsfulla, förståeliga, språkligt och kulturellt goda samtal.

För utvecklandet av AKK krävs det en god kommunikativ miljö med kunnig och kompetent omgivning. Som komplement samt förstärkning kan det behövas verktyg. Olika AKK-verktyg kan vara bildstöd, tecken som stöd, kroppsspråk, mimik, föremål eller olika varianter av digitala verktyg (SPSM 2015).

Genom AKK har rätten till kommunikation och en funktionell kommunikation ökat. Tillgängligheten av tekniska hjälpmedel har bara börjat, enligt Thunberg (2011). Ny teknologi och metoder för personer med funktionsnedsättning har exploderat senaste tiden och med ökad kompetens inom kommunikation och AKK är vi på väg mot ett multimodalt förhållningssätt, där olika verktyg integreras i mänsklig interaktion. AKK bidrar till samspel, ökade möjligheter att påverka och utveckla personer med olika funktionsnedsättningar (Thunberg, 2011).

Kommunikation handlar om att kunna samspeja med sin omgivning. Thunberg (2011) och Olsson (2006) lyfter det viktiga samt målet med AKK-insatser som syftar till att hjälpa personen till kommunikation och ett aktivt samspel med omgivningen där man kan delta i olika aktiviteter. Heister-Trygg och Andersson (2009) menar att många väljer att inte kommunicera med personer med kommunikationssvårigheter på grund av rädsla att inte förstå och därför är det ännu viktigare att den omgivande miljön förstår personen med funktionsnedsättning och dennes behov. Den omgivande miljön måste hjälpa personen i fråga att kunna kommunicera med sin omgivning. Det är omgivningen som ansvarar för att anpassa miljön samt starta debatten kring attityder, förhållningssätt och bemötande av personer med funktionsnedsättning. Vi människor är inte olika som vi kanske vill tro, när det kommer till kommunikation. Behoven är lika stora men med skilda förutsättningar (Heister-Trygg & Andersson, 2009).

Organisationer som företräder personer i behov av kommunikationsstöd är exempelvis Svenska Downföreningen och Autism- och Aspergerförbundet. De arbetar för att ändra lagar och synsätt kring rätten till kommunikation samt AKK. En av huvudfrågorna är att förtydliga språklagen så den omfattar rätten till AKK. Denna rättighet att kunna bestämma själv, kommunicera och utbilda sig borde vara en självklarhet, men tyvärr är det inte alltid så. Rättigheten till sin egen kommunikation gäller hela livet (Dagens samhälle, 2017).

Elevers utbildning är en viktig förberedelse för det kommande vuxenlivet och medborgarskapet (Skollagen, 2010:800). I sin profession som pedagoger, ska personalen på gymnasiesärskolan fokusera kring varje elevs specifika kommunikation. De ska tillgodose eventuella behov med alternativ kompletterande kommunikation (AKK), dels för att skapa de bästa förutsättningarna för eleven att kunna påverka, förstå och delta både inom och utanför skolan men också för att kunna delta i det kommande arbetslivet. Beukelmann och Mirenda (1998) kunde redan under 1990-talet se hinder för användandet och arbetet med AKK. Lagstiftning och riktlinjer gav inte tillräckligt stöd för att ge en individ rätten till AKK. Kunskap och bristande kompetens gör att rätt AKK inte sätts in. Färdigheter i omgivningen brister vilket resulterar i att rätt AKK-verktyg inte tillämpas. Attityden, inställningen och omgivningens negativa åsikter skapar hinder för goda möjligheter och förutsättningar (Beukelmann & Mirenda, 1998).

Att äga sin kommunikation är en rättighet men inte alltid en självklarhet. Orsaken till att den inte underhålls eller utmanas tror vi beror på många olika faktorer. En faktor i detta kan vara en otydlig samt ostrukturerad övergång från gymnasiesärskolan till daglig verksamhet, gällande elevernas kommunikation och eventuella behov av kommunikativa hjälpmedel.

Ett av målen i det nya reformarbetet som regeringen presenterar i propositionen 2011/12:50, *“En gymnasiesärskola med hög kvalitet”*, är att öka antalet ungdomar som har möjlighet att få en anställning efter sin utbildning. Målet visar även på att övergången mellan skolan och arbetslivet för de elever som går i gymnasiesärskolan skall förbättras, samt att samarbetet behöver stärkas mellan skola och arbetsliv (GYS 2013, s.46).

Molin (2008) beskriver övergångsprocessen från gymnasiesärskola till arbetsliv som komplex och att personer som tar klivet in i arbetslivet alltid kommer att vara beroende, i någon mån av närståendes stöd. Övergången kan upplevas olika beroende på individuella och samhälleliga förutsättningar samt den omgivande miljön. Den omgivande miljön som innefattar närstående och professionella hjälpare behöver ha samma mål, visioner och inställning (Molin, 2008). McNaughton och Kennedy (2010) visar på övergången till vuxenlivet för personer som använder sig av AKK. De beskriver samarbetet mellan individ, familj och professionell omgivning som en viktig framgångsfaktor i övergången mellan skola och framtida miljö. Hamm och Mirenda (2006) förklarar att det finns ett behov av planering, för övergången mellan skola och arbetsliv för personer som använder AKK och att den måste ske långt innan själva avslutet.

Vi har tagit del av Länsstyrelsens (2006) tillsyn av daglig verksamhet i kommunen där studien är gjord. Det fanns ett varierat utbud av dagliga verksamheter i kommunen, men behövdes betydligt fler. Det fanns former för brukarinflytande, vilket Länsstyrelsen (2006) såg som positivt. Det konstaterades att situationen inom daglig verksamhet var ansträngd, där vissa grupper var för stora och det brast i personalbemanningen. Det framkom även brister när det gällde individuella planer där endast 13 av 28 deltagare i de fyra besökta verksamheterna hade sådana. Rapporten gjordes i ett samarbete mellan FUB och Handikappförbundet (HSO) och visade att stora grupper och lite personal direkt påverkar kvalitet och innehåll i verksamheten. Den dagliga verksamheten uppfattades av många deltagare som ren förvaring där individens behov och önskemål är väldigt svårt att tillgodose och något som kommer i andra hand. Vissa deltagare uttryckte en sviktande kompetens hos personalen. Det saknades teckenspråkskunnig personal för deltagare som är teckenspråkskunniga eller har tecken som stöd i sin kommunikation. Utifrån riktlinjer och råd som Socialstyrelsen (2012) tagit fram står det att personalen ska anpassa sin kommunikation, använda hjälpmedel och förstå vilka konsekvenser funktionsnedsättningen kan innebära för deltagaren. Även Lönnå (2013) påpekar att personal inom LSS-verksamheter måste kunna kommunicera med deltagarna utifrån deras förutsättningar.

Enligt länsstyrelsen:

För arbetet med personer med funktionshinder skall det finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet.

(§ 6 LSS, prop. 1992/93:159)

Vår erfarenhet, som pedagoger inom gymnasiesärskolan är att förutsättningarna för att utveckla sin kommunikation och rätt till AKK-användning försämras när eleverna tar steget från skolan in i arbetslivet. Varje termin träffas praktiksamordnare från skola och daglig verksamhet och planerar elevernas nästkommande praktikperioder. Efter fyra år på

gymnasiesärskolan börjar eleverna arbeta och oftast på en av sina tidigare praktikplatser. En tid innan studenten hålls en överlämnandekonferens där personal från båda verksamheterna, elev samt vårdnadshavare träffas. På konferensen nämns elevens förutsättningar och behov, även med avseende på kommunikationsförmåga och eventuella behov av AKK. Idag följs inte detta upp efter avslutad skolgång och vi kan uppleva att kommunikationen avstannar samt att deras behov av alternativ kompletterande kommunikation (AKK) inte tillgodoses fullt ut. Vår hypotes är att det inte finns tydlig samordning och struktur kring övergången mellan skola och daglig verksamhet som kvalitetssäkrar elevernas kommunikativa förmåga och som får den att leva vidare efter avslutad skolgång. Hamm och Mirenda (2006) menar att det inte finns någon garanti att den kommunikativa utvecklingen, kring eleven och AKK, som görs i skolan kommer fortsätta samt utvecklas i livet efter skolan, därför anser vi att det av stor vikt att titta närmare på detta.

3 Centrala begrepp

Centrala begrepp i arbetet är; *kommunikation, AKK- Alternativ Kompletterande Kommunikation, gymnasiesärskolan, daglig verksamhet, samverkan och övergång.* Dessa begrepp förklaras mer ingående nedanför.

3.1 Kommunikation

Ordet kommunikation kommer från latinets *communica'tio* som betyder ömsesidigt utbyte och av *commu'nico* som betyder göra gemensamt, låta få del i, få del av, meddela samt *commu'nis* som betyder gemensam, allmän och offentlig (NE, 2017).

Utvecklingen av kommunikation går före utvecklingen av ett språk. Språket är ett system av symboler som vi människor använder oss av dagligen. Kommunikation ger människor möjligheten att bland annat dela tankar, idéer, känslor och använda språket som ett redskap för personlig utveckling och social utveckling. Det ligger naturligt hos människan att kommunicera och dela uppmärksamheten med sin omgivning (Von Tetzchner, 2016). Kommunikation innebär att vi sänder och mottar information samtidigt. Formerna för kommunikation kan vara icke-verbal och verbal, kommunikationen kan vara allt från tal till bilder. Johansson (1990) betonar kommunikation som ett samspel där utvecklingen av kommunikation är beroende av den respons personen får av sin omgivning och att kommunikationspartnern därför är viktig i sammanhanget.

3.2 AKK - Alternativ Kompletterande Kommunikation

American speech-language-hearing association (ASHA) beskriver AKK eller AAC; *“Augmentative and alternative communication (AAC) includes all forms of communication (other than oral speech) that are used to express thoughts, needs, want and ideas. We all use AAC when we make facial expressions or gestures use symbols or pictures, or write.”* (ASHA:ORG: Hämtad 2017-05-02).

AKK står för alternativ kompletterande kommunikation. Det är vanligt att personer med kommunikativ funktionsnedsättning har behov av någon form av AKK för att kunna kommunicera med den omgivande miljön och bli en del av ett sammanhang. Olika redskap inom AKK kan vara tekniska hjälpmedel som pratapparater, anpassade datorprogram, ritade symboler, föremål, kroppskommunikation och Tecken som AKK (TAKK) (Thunberg, Carlstrand, Claesson & Rensfeldt flink, 2011).

von Tetzchner och Martinsen (2000) har beskrivit grupper som är i behov av AKK;

- 1) Den expressiva gruppen: med bättre förmåga att förstå språk än att uttrycka sig. De är i behov av AKK för att kunna uttrycka sig.
- 2) Stödgruppen: de med problem med kommunikationen i vissa situationer, med vissa personer.
- 3) Den grupp av personer som permanent är i behov av AKK för att både förstå språk och att kunna uttrycka sig (von Tetzchner & Martinsen, 2000).

Heister-Trygg och Andersson (2009) använder akronymen BRO för att beskriva beståndsdelarna i AKK. BRO står för *Brukaren, Redskapen, Omgivningen*. Författarna anser att man ska utgå från *Brukaren* och dess funktionsnedsättning. Vilka svårigheter kontra möjligheter har han/hon. *Redskapen* är det som behövs för att deltagarna ska kunna uttrycka sig och förstå genom symboler, tecken, hjälpmedel. *Omgivningen* är viktig och ibland avgörande i sammanhanget för att kommunikationen ska ske och utvecklas. Sammantaget utgör dessa tre en BRO som är viktiga för att kommunikationen ska bli välfungerande.

AKK är ett begrepp som används inte enbart i Sverige utan det finns forskning inom detta område över hela världen. Den engelska termen för AKK är AAC och står för Augmentative and Alternative Communication (Beukelman & McNaughton, 2010).

3.3 Gymnasiesärskolan

Gymnasiesärskolan ska ge elever med utvecklingsstörning, en för dem anpassad utbildning, och en god grund för yrkesverksamhet, fortsatta studier samt för personlig utveckling och ett aktivt deltagande i samhällslivet. Utbildningen ska utformas så att den främjar social gemenskap och utvecklar elevernas förmåga att självständigt och tillsammans med andra tillägna sig, fördjupa och tillämpa kunskaper (SFS 2010:800, 18 kap. 2 §).

Gymnasiesärskolan är uppdelad i nationellt program och individuellt program. Båda verksamheterna arbetar efter gymnasiesärskolans läroplan som till vardags benämns med GySär 13 (Skolverket, 2013a). Denna studie fokuserar på det individuella programmet, då det är i den verksamhet vi arbetar. Eleverna går på gymnasiesärskolan under fyra läsår. Under gymnasietiden har eleverna praktik på daglig verksamhet i upp till tio veckor om det är till gagn för eleven. En del elever har ingen praktik alls.

Elever som går på gymnasiesärskolan har en diagnostiserad utvecklingsstörning och många gånger någon form av funktionsnedsättning som autism och kommunikationssvårigheter. På det individuella programmet är metodiken och undervisningen individualiserad och anpassad för den enskilde eleven men även moment där man utför uppgifter och olika lektionspass i par eller grupp ingår.

Det individuella programmet är uppdelat i *grundläggande-* och *fördjupad nivå*. Eleverna som läser på grundläggande nivå har en grav utvecklingsstörning och många gånger ett större behov av individuell undervisning samt i många fall en egen elevassistent. Eleverna som läser på fördjupad nivå har en måttlig utvecklingsstörning och har oftast förmågan att klara av vardagen och skoluppgifterna mer självständigt även om de är i behov av hjälp och stöd i skolarbetet.

3.4 Daglig verksamhet

Efter avslutade studier på gymnasiesärskolans individuella program börjar merparten av eleverna arbeta inom daglig verksamhet. Under gymnasietiden har eleverna praktiserat på olika dagliga verksamheter och får sysselsättning utifrån den verksamhet som passar eleven, dess behov och intressen. Daglig verksamhet riktar sig till personer som har insatser enligt (LSS) Lagen om Stöd och Service (SFS1993:387). Utformningen av verksamheten är grundad på respekt för den enskildes självbestämmande och integritet, individuella behov, förutsättningar och intressen. Socialstyrelsen (2010) förklarar att de personer som har daglig

verksamhet idag, är personer som har en utvecklingsstörning och personer med betydande och bestående begåvningsmässig funktionsnedsättning efter en hjärnskada i vuxen ålder. Målet för den dagliga verksamheten är att utveckla människors möjligheter till förvärvsarbete, även om detta mål kan ligga långt fram i tiden för vissa och inte vara realistiskt för andra (Socialstyrelsen (2010)).

Socialstyrelsen utförde en kartläggning 2006, som visade att utbudet av aktiviteter var stort och varierande på de dagliga verksamheterna. Dessutom har det skett en utveckling från att främst vara en gruppverksamhet i särskilda lokaler till att bli mer integrerad med näringslivet på orten. Socialstyrelsen fick 2009 i uppdrag av regeringen att ge vägledning för hur den dagliga verksamheten enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, och dess samverkan med övriga aktörer kan utformas, så att den grupp som står nära arbetsmarknaden får ökade möjligheter till arbete (Socialstyrelsen, 2010).

3.5 Transition/övergång

När man talar och läser om övergångar används ofta begreppet transition. I studien valde vi att använda oss av ordet övergång då detta är ett mer bekant ord för de informanter vi intervjuade. I denna studie menas med övergång att personer går från en verksamhet till en annan. Delas ordet övergång upp i två delar, över och gång, får man två ord som på ett tydligt och pedagogiskt sätt visar på innebörden av ordet. Övergång kan med andra ord liknas med en promenad mellan två verksamheter. Vad som sker under denna promenad och vad man stöter på längs vägen är det vi syftar på som intressant när vi talar om övergång. När det gäller övergången mellan skola och arbetslivet påpekar Skolverket (2009) vikten av samhällets värderingar och attityder. De ställer frågan om samhället anser det viktigt att alla människor får möjlighet att komma ut i arbetslivet. Med ett väl fungerande arbete kring övergången från skolan till arbetslivet för personer med funktionsnedsättning ökar denna möjlighet (Skolverket, 2009).

3.6 Samverkan

Skolverket (2013) menar på att det behövs en bred samverkan på den lokala nivån för att underlätta övergången till arbetslivet för eleverna i gymnasiesärskolan. Det är gymnasiesärskolans huvudman som ska ta ansvar till samverkan med samhället i övrigt. För att eleverna i gymnasiesärskolan ska kunna hitta en lämplig arbetsplats efter skolan kräver detta en samverkan mellan skola och företrädare för daglig verksamhet.

Arbetslivsinstitutet (2007) beskriver samverkan som en interaktion mellan minst två aktörer där aktiviteterna som pågår kan observeras och sen leda till någon form av resultat. En samverkan i processform är oftast långsiktig där aktörerna i samverkan ser en egen och gemensam nytta som gör samverkan livskraftig. De beskriver kunskapsinriktad samverkan som utveckling av deltagarnas kompetens och start av lärandeprocesser. Något som är avgörande för samverkansprocesser är att utveckla en gemensam värdegrund och att tydliggöra mål och delmål (Arbetslivsinstitutet, 2007).

Haraldsson (2016) beskriver samverkan på liknande sätt och menar att en förutsättning är att man är överens om vilka handlingar och aktiviteter som ska utföras och koordineras. Författaren menar att samverkan ofta sker på de lägre nivåerna i organisationen och upprättas oftast av anställda med olika professionella bakgrunder och uppfattningar om hur mål ska uppnås.

Danermark (2000) menar att man kan urskilja fyra olika nivåer på hur nära samverkan kan ske. På den lägsta ambitionsnivån sker samverkan endast i att en yrkesgrupp kallas in för att ge råd och stöd i ett arbete. Nästa nivå menar författaren att samverkan sker på ett mer strukturerat sätt där insatser koordineras och adderas till varandra, för att uppnå bästa möjliga resultat. Den tredje typen av samverkan är de fall som enbart gäller avgränsade frågor som innebär att de samverkande skapar nya arbetsformer för ett gemensamt arbete. Den mest ambitiösa nivån är när två eller flera verksamheter slås samman. Det finns en fara med att börja med en för hög ambitionsnivå. Istället bör man starta på en lägre nivå för att sedan successivt utveckla samarbetsformerna (Danermark, 2000).

I samverkan är även ledningens roll av stor vikt då det ofta dyker upp frågor som bäst hanteras på ledningsnivå och om då ledningen är frånvarande och passiv kan detta få negativa konsekvenser för samverkan. En orsak som oftast leder till otydlighet hos ledningen är bristen på tid vilket kan leda till att ledningen inte hinner följa samverkansarbetet. Ett annat förhållande som påverkar möjligheterna till samverkan är styrning på politisk nivå. Författaren menar att vissa organisationer är betydligt mer politiskt styrda än andra vilket innebär att olika samverkansformer är olika beroende av politisk styrning (Danermark, 2000).

4 Tidigare forskning

Forskningen kring övergången mellan gymnasiesärskolan och arbetslivet, både i form av daglig verksamhet och annat arbete är mycket begränsad. Inga studier finns som omfattar större populationer (Arvidsson, 2016). Vad gäller forskning gällande deltagarnas kommunikativa förmåga och eventuella behov av AKK-användning vid övergången mellan dessa verksamheter är forskningen än mer begränsad. I detta kapitel redogör vi för tidigare forskning kring kommunikation/AKK, daglig verksamhet respektive den forskning vi funnit kring övergången mellan gymnasiesärskola och daglig verksamhet.

4.1 Kommunikation/AKK

Laura Ball, professor i kommunikationsvetenskap har tillsammans med logopederna Denise Hazelrigg och Korey Stading forskat kring AKK under övergången till vuxenlivet. Individer vars tal och skriftlig kommunikation är otillräcklig, kommer med sannolikhet dra nytta av alternativ och kompletterande kommunikation (McNaughton & Beukelman 2010). Ball, Stading och Hazelrigg (2010) förklarar i sin interventionsstudie att individer med komplexa kommunikationsbehov, vilket innebär svårigheter med tal och språk, är i behov av AKK och att den är viktig för att kompensera de svårigheter individen har. Författarna hävdar att även om AKK fokuserar på att lära ut kommunikation till individer med funktionsnedsättning, är AKK en interaktiv process som är beroende av stöd från flera personer kring individen. Detta innebär att det inte bara är individen som behöver utveckla sin kommunikation i AKK utan även de personer som ska förmedla AKK till individen.

Sirén Blomgren (2011) menar att språk och kommunikation sker i samspel med omgivningen. I interventionsstudien deltog fyra elever med AKK som kommunikationshjälpmedel. Syftet med studien var att öka elevernas användande av grafisk AKK (GAKK) och datorbaserade hjälpmedel för att förbättra och utveckla språket och det sociala samspelet eleverna emellan. Eleverna studerades både före och efter tiden med pedagogiska insatser. Resultatet visade på att eleverna använde sina hjälpmedel mer efter interventionen än före. Med omgivningens hjälp hade de lärt sig använda sina hjälpmedel, de utvecklade sina samtalsstrukturer, grammatiska funktioner och meningsuppbyggnad med hjälp av de grafiska kartor de jobbat fram. Det viktiga och betydande resultatet var att omgivningen var väldigt viktig i sammanhanget. Omgivningen ansvarar för elevens kommunikativa utveckling, i form av hjälp och stöttning. I den bästa kommunikativa lärmiljön använder omgivningen kommunikationsformer som personen använder sig av. Ofta är det elevassistenter som möter eleven i det dagliga arbetet. De är därför i behov av en omfattande kompetensutveckling för att möta eleven och dess behov (Sirén Blomgren, 2011).

Dodd och Gorey (2014) beskriver i en interventionsstudie ett läger som skapades för elever med kommunikativ funktionsnedsättning. Under två veckors tid fick eleverna arbeta utifrån en interventionsmodell som visade sig vara funktionell och med goda resultat för elevens kommunikativa förmåga. Modellen gick ut på att i ett första skede inventera elevens nuvarande kommunikation, kartlägga elevens färdigheter, förmågor och behov. Därefter kartlägga den omgivande miljön och dess kompetens och eventuella behov av utbildning. Författarna studerade även vad det fanns för språkstimulerande möjligheter och tekniker i den befintliga miljön. Alla delar visade sig vara av stor vikt för att nå resultat inom den kommunikativa utvecklingen. Eleverna intensivtränades i sitt eget AKK-system, i en stimulerande miljö av språk. Det gav resultat och eleverna visade på god utveckling av sitt

eget lärande. Enligt författarna krävs det kompetent personal som kan göra anpassningar utifrån elevens behov samt utmana eleven där den befinner sig. De ser positivt på att personal, lärare och assistenter utvärderar sig själva i sin egen kompetens för att på bästa möjliga sätt möta de behov som finns hos en person med kommunikativa svårigheter. Denna interventionsstudie ville visa på att personer som är i behov av alternativ och kompletterande kommunikation måste få tillgång till sin egen kommunikation för att bli delaktiga och påverka sina liv. AKK behövs och omgivningen bär ansvaret för att stimulera en persons kommunikationsmöjligheter. Det är omgivningen som måste skapa strategier, anpassningar och hjälpmedel för att personen på bästa möjliga sätt ska bli en självständig och funktionell kommunikatör (Dodd & Gorey, 2014). Även Douglas (2012) visar i en studie att kompetent personal krävs för kommunikativ framgång. De flesta elever i behov av AKK har assistenter som samtalspartner. Det behövs därför utbildning för att assistenter ska kunna utveckla elevernas kommunikation. Det krävs ingen längre utbildning, menar Douglas, men en effektiv sådan. Det har visat sig att det har gett positiva resultat till elevernas kommunikation. Det är ofta hög omsättning av assistenter därför av vikt att ny personal som anställs får utbildning inom AKK (Douglas, 2012).

Backman et. al. (2015) har i sin rapport sökt och kritiskt granskat evidens för interventioner med syfte att stimulera språk och kommunikation hos barn/unga i skolåldern samt vuxna inom habiliteringen. När det gäller metoder för att öka samtalsrelaterade kommunikativa färdigheter så kan AKK rekommenderas vid olika typer av funktionsnedsättningar och åldrar. Författarna menar att AKK ger positiva förändringar på förmågan att delta i samtal. Vid metoder för att förbättra språkliga färdigheter framkommer att bildbaserad AKK kan rekommenderas vid olika typer av funktionsnedsättningar och åldrar. Även om författarnas vetenskapliga underlag klassas som otillräckligt, hävdar de att användandet av bildbaserad AKK påvisar en tydlig och positiv effekt.

Hamm och Mirenda (2006) gjorde en studie i Kanada där de undersökte åtta personer med komplexa kommunikationsbehov. Studien gjordes med hjälp av en livskvalitetsprofil samt intervjuer med personer som kände deltagarna mycket väl. De kom fram till att det inte fanns någon garanti att den kommunikativa utvecklingen, kring eleven och alternativ kompletterande kommunikation (AKK), som görs i skolan kommer fortsätta och utvecklas i livet efter skolan. Författarna visar även på sambandet mellan livskvalitet och deltagarnas kommunikation där många av deltagarna var mycket missnöjda över bristen av AKK för dem som unga vuxna. I resultatet för studien framkommer ett stort behov av att planeringsarbetet för elever som använder AKK måste starta betydligt tidigare. De visar även på möjligheten att använda sig av mentorskap vid övergången mellan verksamheter (Hamm & Mirenda, 2006). Huvudsyftet med AKK-insatser är att göra det möjligt för en person att bli delaktig i ett sammanhang, kunna samspela i olika situationer samt delta i de aktiviteter som man själv fått välja (Beukelman & Mirenda 2005).

Laursen, Plos och Ivarsson (2009) har gjort en kvalitativ studie kring yrkeskunnande och kompetensutveckling i arbete med vuxna individer med utvecklingsstörning, ur ett vårdperspektiv. I studien har de intervjuat tio vårdare med olika utbildningar och lyft deras perspektiv på vad som krävs för att skapa en god tillvaro och förtroendefull relation till brukarna. Studien visade på att vårdarens förmåga att kommunicera med sin deltagare är avgörande för en fungerande relation, men att det finns behov av yrkesutbildning och utbildning inom AKK. Vid svårigheter att kommunicera och förstå kan det bland brukarna skapas oro, våld och likgiltighet. Vårdarna har därför en viktig och betydande roll i kommunikationen och samspelet. Enligt författarna har rollen som vårdare för personer med

utvecklingsstörning ändrats genom åren. Från att tidigare vårda en person med utvecklingsstörning har det idag förändrats till att stödja en person med utvecklingsstörning. Förändringen kom när Sveriges handikappomsorg ändrades 1994 då nya lagen om stöd och service, LSS tillträdde. Idag är vårdarens roll att visa respekt för den enskildes självbestämmande och integritet. Personen med utvecklingsstörning ska få mer inflytande och medbestämmande om de insatser som sätts in. Idag ska vårdarna fungera som coach och samarbetspartners till deltagaren. Deltagarens behov står i centrum oavsett om det handlar om omvårdnad, medicinska eller pedagogiska insatser. Enligt författarna har det visat sig att personer som arbetar på boenden, som personlig assistent eller inom daglig verksamhet besitter olika kompetenser samt utbildningar inom området vilket medfört att deltagaren inte fått det stöd som de har rätt till för att kunna leva ett liv som alla andra. Studien visade att vårdarens förmåga och kunskap att förstå och kommunicera med sin deltagare var bristfällig vilket kunde leda till oro och våld hos deltagaren. Kompetens inom AKK behövs, enligt författarna. Om deltagarens rätt till de goda livsvillkor som uttrycks i LSS ska tillförsäkras måste ledningen erbjuda handledning och kompetensutbildning inom kommunikation, psykologi och pedagogik. Det är viktigt att ledning och organisation skapar tid, resurser samt skapar en miljö där kompetenser får synas, utvecklas och nyttjas. I sin studie såg de att det krävs mer kunskap och utbildning kring anpassningar och olika tekniska hjälpmedel (Laursen, Plos & Ivarsson, 2009).

Kent Ericsson som är legitimerad psykolog skrev 2003 en rapport kring daglig verksamhet som en omsorg under utveckling. Ericsson (2003) menar att meningsfullhet inte är något karaktäriserande hos en verksamhet utan uppstår i relation till en person. En verksamhet där det tillverkas fågelholkar, kan vara meningsfull för vissa personer men inte för andra. Det innebär, att eftersom en daglig verksamhet vanligtvis har ansvar för en större grupp, med varierande behov, kommer det att bli en stor variation på de verksamheter som man måste erbjuda. I detta ligger den stora utmaningen hos denna omsorgsform.

4.2 Övergången från skola till daglig verksamhet

Eldemyr (2015) beskriver skillnader mellan skola och daglig verksamhet i sin magisteruppsats. Uppsatsen bygger på en kvalitativ metod där ett antal speciallärare intervjuas för att ta reda på deras tankar kring övergången från gymnasiesärskolan till daglig verksamhet. Vid övergången från skola till daglig verksamhet överförs kunskapen kring elevernas kommunikation genom skriftlig dokumentation och muntlig överföring. Det som kan vara ett hinder i övergången är elevernas kommunikativa hjälpmedel. Det saknas ofta tid, kunskap och tillgång till dessa hos den dagliga verksamheten. Man kan också utläsa att lärarna i studien upplevde sin roll som betydande i övergången men de saknade handledning kring detta (Eldemyr, 2015). Riesen, Morgan, Schultz och Kupferman (2014) analyserade övergångsprocessen från skola till arbetsliv och menar att de faktorer som försvårar detta, enligt bland annat specialpedagoger och rehabiliteringspersonal, är avsaknaden av formell kompetens och frånvaron av långsiktigt stöd. I författarnas rapport framkom det även att planeringar och möten för övergångar sker för sent och påverkar övergången negativt.

Arvidsson (2016) har skrivit en doktorsavhandling, där hon bland annat studerade vilken form av sysselsättning personer med funktionsnedsättning hade efter avslutad skolgång. Studien har en kvantitativ metod och bygger på tvärsnittsdata där forskaren samlade in data kring de ungas sysselsättning. Målsättningen var att skapa ett nationellt register som ska kunna användas i framtida forskning kring studier med efter(sär)gymnasial sysselsättning. I

avhandlingen betonas särskilt samhällets ansvar att varje medborgare har rättighet att välja sysselsättning. Det finns begränsat med forskning kring övergången mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet (Arvidsson, 2016). I sin avhandling visar författaren på att den allmänna uppfattningen länge varit att det absoluta flertalet går från gymnasiesärskolan till daglig verksamhet och därmed riskerar att socialiseras in i en roll som "omsorgstagare". I analysen framkom att nästan hälften (47 %) av de unga hade daglig verksamhet som sin sysselsättning. 22,4 % hade förvärvsarbete med någon form av lönebidrag och 6,6% studerade. Övriga 24% förklarades vara "någon annanstans". Söder (1989) menar att skillnaden mellan gymnasiesärskola och arbetsliv, föreligger mellan den tillvaro och de värderingar som eleverna mötte i skolan jämfört med de som råder i arbetslivet. Skolans och arbetslivets syn på förmågor och funktionsnedsättning skiljde sig åt, liksom deras respektive krav och förväntningar på den enskilde individen.

Gillian och Caughlan (2010) har i en studie undersökt övergången från skoltid till sysselsättning bland unga med intellektuell funktionsnedsättning på Irland. Det som framkom i deras studie var att föräldrar till barn med funktionsnedsättning upplevde övergången som stressande, osäker och problematisk. Detta är något som även Eldemyr (2015) diskuterar och menar att föräldrar känner en stor oro när deras ungdomar ska sluta på gymnasiesärskolan. Även Björquist (2016) visar på att övergången till vuxen ålder kan vara en turbulent tid för ungdomar i allmänhet. För ungdomar med funktionshinder är övergången till vuxenlivet en komplex och mångfacetterad process, som kan påverka deras hälsa och välbefinnande och i sin tur påverka deras föräldrars hälsa och välbefinnande. Föräldrar beskrev känslan som oroande, som att kasta sig utför ett stup utan fallskärm.

Cohen och Light (2000) beskriver att det finns stora utmaningar i övergången från ungdom till unga vuxna, för individer som använder AKK.

The personal stories of people who use augmentative and alternative communication (AAC) as their primary means of communication are filled with accounts of the personal, social, educational, and vocational challenges that they face. For many individuals who use AAC, such challenges become even more salient during times of transition, such as adolescence and young adulthood, (s. 1)

Lövgren, Markström, och Sauer (2014) framhäver att det bör finnas en medveten samordning mellan olika myndigheter, där den enskildes förmågor ställs mot hur de faktiska arbetsplatserna ser ut och fungerar. Eldemyr (2015) avslutar med en diskussion att övergången mellan gymnasiesärskola och daglig verksamhet är ett område som det behöver forskas mer kring.

Molin har gjort en omfattande intervjustudie om övergången från gymnasiesärskola och arbetsliv. En viktig slutsats som han kom fram till är att i övergången mellan verksamheterna står eleverna med en fot i varje värld och att detta kan påverka personernas identitet. Denna slutsats är viktig att bära med sig när elever går från en verksamhet till en annan (Molin, 2008).

5 Teorianknytning

5.1 Sociokulturella perspektivet

Den ryske forskaren Vygotskij är upphovsmannen till det sociokulturella perspektivet. Bråten (1998) redogör för Vygotskijs teorier där det sociokulturella perspektivet innebär att alla människor lär sig hela tiden i alla de olika sammanhang de befinner sig. Säljö (2014) menar att det sociokulturella perspektivet innebär att man intresserar sig för hur personer och grupper tar till sig och använder sig av olika resurser, både kognitiva och fysiska. Säljö framhåller att samspelet mellan person och grupp är det centrala i det sociokulturella perspektivet. I den sociokulturella traditionen kan man se våra handlingar i den sociala praktiken. Exempelvis innebär det att vi svarar på frågor från olika personer och professioner i förhållande till vilket sammanhang vi befinner oss i. Ahlberg (2013) menar att i det sociokulturella perspektivet ses kommunikation som grunden till all mänsklig samvaro och att lärande handlar om förbindelsen mellan omgivningen och relation till andra människor. Ett av de mest centrala begreppen i det sociokulturella perspektivet är zone of proximal development (Vygotskij, 1978). Detta begrepp beskrivs som avståndet mellan det en individ kan klara av ensam utan stöd och vad som är möjligt att klara av tillsammans med en vuxens stöd.

5.2 Mediering och artefakter

Inom det sociokulturella perspektivet är mediering och artefakter centrala begrepp. Mediering vill förklara hur människors tänkande och handling samverkar. Detta begrepp kallas även för *mediering genom artefakter*. Detta innebär hur vi människor samspelar med varandra för att fungera i vardagen. Med artefakter menas de kulturella redskap som människor använder sig av för att skapa förståelse samt för att kunna samspela med sin omvärld (Jakobsson, 2012). Människan använder sig av artefakter i sin kommunikation men även för att tänka och arbeta med. Dessa artefakter kan delas in i tre funktionsområden som svarar på vad, hur och varför den används (Säljö, 2014). Melander (2013) har skrivit en artikel om social mediering i skolan. Hon menade att mediering kan förklaras med att människans upplevelse av världen inte sker omedelbart utan sker i interaktion med människor och olika former av redskap. En av dessa artefakter kan vara språket som människan tillgodoser sig i olika sammanhang.

Enligt Vygotskij är tecken och symboler de viktigaste artefakterna. Han menade att språket är en nödvändighet för mänskligt tänkande. I den sociokulturella teorin lyfts två redskap fram. För det första det materiella redskap vilket är tidigare nämnda artefakter som vi människor skapat. För det andra är det psykologiska redskap, med det syftas på språk samt olika varianter av bilder och symboler som används för att exempelvis tänka och tolka (Forsberg Ahlcrona, (2009).

Dysthe (2003) använder ett exempel från Wertsch (1991) för att tydliggöra begreppet mediering. Exemplet är hämtat från idrottens värld och närmare bestämt friidrottens. En stavhoppare höjer sin förmåga avsevärt genom att använda sig utav artefakten staven. Genom att kvaliteten och utvecklingen i producering av stavar förbättras ökar parallellt med detta idrottarens möjlighet att nå högre höjder. Genom att människor använder sig av artefakter och att dessa utvecklas kan detta leda till positiv utveckling av kognitionen och det kommunikativa samspelet för användaren.

5.3 KASAM - Känslan av sammanhang

Antonovsky (2005) har utifrån sin forskning skapat en teori han kallar för Sence of coherence, översatt till svenska KASAM, som innebär känsla av sammanhang. Enligt författaren möter vi stressorer i vår vardag och hur vi hanterat dessa är ett bevis på vår egen KASAM. Personer med hög KASAM ser lösningar trots att de utsätts för stressorer och upplever inte stress på samma sätt som personer med låg KASAM. Det är viktigt att dessa stressorer är begripliga, hanterbara och det bör alltid finnas livsfaktorer som man själv anser vara viktiga och meningsfulla. Antonovsky (2005) byggde sin teori kring tre begrepp: begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Begriplighet innebär att det man upplever är begripligt. Hanterbarhet innebär att en person upplever de resurser man har till sitt förfogande när något händer och förmågan att kunna påverka sin egen situation. Meningsfullhet är stommen i KASAM, detta innefattar i vilken utsträckning man känner att ens liv har en känslomässig innebörd. Författaren förklarar att delaktighet leder till meningsfullhet. Utifrån sin teori har Antonovsky (2005) utarbetat ett frågeformulär för att kartlägga personers KASAM. I detta utgör begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet grunden för frågorna som värderas på en skala från 1-7. En av dessa frågor behandlar vilken kommunikation personer har tillgång till. Carlsson och Nilsson (2008) förklarar att när en person känner meningsfull tillvaro är det lättare att begripa sin situation. Författarna menade att det kan innebära att tydliggöra vilka resurser en person har och på vilket sätt dessa kan användas för att tillgodose personens behov. Det innebär att omsorgsinsatser utformas på ett sådant sätt att de ger individen förutsättningar till en större känsla av sammanhang.

Åkesson (2015) menar KASAM i sin uppsats som ett arbetssätt och menade att det skulle vara av fördel att implementera detta i det vardagliga arbetet. Författaren menar att för att öka känslan av delaktighet, inflytande, helhetssyn och kontinuitet för brukarna är KASAM ett alternativt arbetssätt. Genom att reflektera utifrån de tre faktorerna begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet kan man få in detta på ett naturligt sätt i verksamheten (Åkesson, 2015). Martin och Troberg (2012) förklarar utifrån KASAM-begreppet att kommunikation bör vara begriplig, kännas meningsfull och hanterbar. Informationen bör vara sammanhängande, tydlig och ordnad för att kännas begriplig.

6 Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka hur gymnasiesärskolan och daglig verksamhet samarbetar gällande elevernas kommunikation och deras behov av alternativ kompletterande kommunikation (AKK) vid övergången mellan de båda verksamheterna.

6.1 Frågeställningar

Hur arbetar gymnasiesärskolan respektive daglig verksamhet med kommunikation och AKK?

Hur ser samarbetet ut idag mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet gällande elevernas/deltagarnas kommunikation och eventuella behov av AKK?

Hur vill gymnasiesärskolan och daglig verksamhet utveckla övergången mellan de båda verksamheterna vad gäller elevernas/deltagarnas kommunikation och eventuella behov av AKK?

7 Metod

7.1 Metodval

Studien bygger på flera olika val av metoder. För insamlandet av data användes halvstrukturerade intervjuer: individuella och i fokusgrupp. Analysen av de transkriberade intervjuerna gjordes med hjälp av innehållsanalys. En mer detaljerad beskrivning presenteras nedan.

7.2 Urval

För att få svar på frågeställningarna bedömdes det vara viktigt att få träffa och samtala med personer som hade erfarenheter av dels arbete med alternativ kompletterande kommunikation men framförallt kring övergången mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet. Enhetschefen på daglig verksamhet valdes med hänsyn till att de enheter hon är chef över har deltagare med en begränsad verbal kommunikation och hon därmed förväntades ha god kunskap om kommunikation i allmänhet och AKK i synnerhet. Rektorn på gymnasiesärskolan valdes då han hade bred kunskap och erfarenhet inom kommunikation och AKK. Personalen på daglig verksamhet valdes ut av aktuella enhetschefer. Personalen arbetade på flera olika dagliga verksamheter inom samma stad. Pedagogerna på gymnasiesärskolan valdes av författarna med utgångspunkt från att de tidigare tagit aktiv del i övergångar och hade mångårig erfarenhet av AKK. De arbetade på två olika enheter inom gymnasiesärskolans individuella program. Information kring intervjupersonerna presenteras nedan i två tabeller.

Figur 1. Information om fokusgruppens deltagare (Lärare)

Fingerat namn	Antal år i gymnasiesärskolan	Utbildning
GY1	3 år	Läroutbildning Pågående specialläroutbildning mot utvecklingsstörning
GY2	18 år	Förskolläroutbildning
GY3	20 år	Förskolläroutbildning Specialpedagogutbildning
GY4	18 år	Förskolläroutbildning Specialläroutbildning mot utvecklingsstörning
GY5	18 år	Förskolläroutbildning

Figur 2. Information om fokusgruppens deltagare (Personal daglig verksamhet)

Fingerat namn	Antal år i verksamheten	Utbildning
DV1	28 år	Grundkurs psykisk utvecklingsstörning Påbyggnadskurs psykisk utvecklingsstörning
DV2	18 år	Omvårdnadsprogrammet Autismutbildning Teckenkommunikation Samtalsmatta
DV3	20 år	Grundkurs psykisk utvecklingsstörning Påbyggnad psykisk utvecklingsstörning
DV4	18 år	Undersköterskeutbildning Grundkurs psykisk utvecklingsstörning Påbyggnad psykisk utvecklingsstörning
DV5	29 år	Omvårdnadsprogrammet Fritidsledarutbildning Stödpedagog utbildning

7.3 Etik

Vid intervjuer och fokusgrupper hamnar man inför vissa etiska problem som är viktiga att klargöra för respondenterna innan intervjuerna. Vetenskapsrådet (2011) redogör för individskyddskravet och hur man kan dela upp detta i fyra delar. Vid en muntlig kontakt med informanterna berättade vi om de olika delarna. Vi berättade om informationskravet och förklarade att deltagandet i intervjun är frivilligt. Vi informerade även om syftet med uppsatsen samt samtyckeskravet om att informanten har rätt att avbryta intervjun. De avslutande kraven gäller konfidentialitet och nyttjande av materialet. I detta garanterade vi informanterna att de kommer vara anonyma samt att materialet enbart kommer att användas för den aktuella studien. Vi delade även ut ett missivbrev där informanterna i lugn och ro kunde ta del av förutsättningarna och villkoren för intervjuerna. Vid intervjutillfällena lyfte vi de fyra kraven än en gång för att alla med säkerhet fått all information.

7.4 Intervju

I vår uppsats valde vi att genomföra intervjuer med enhetschef och personal för daglig verksamhet samt rektor och speciallärare för gymnasiesärskolan. Kvale och Brinkmann (2014) ger många goda råd kring metodiken vid intervjutillfället. En viktig aspekt är att vi som intervjuare tydligt definierar uppgiften för intervjupersonen. Detta för att denne ska känna till syftet med studien och intervjun. Vid intervjuerna använde vi oss av halvstrukturerade intervjuer vilket innebär att vi utgick ifrån ett antal huvudfrågor till samtliga intervju personer för att sedan följa upp dessa individuellt. Vid en kvalitativ forskningsintervju får man ta del av intervju personens livsvärld och det tror vi är positivt för vår studie (Kvale & Brinkmann, 2014). För att underlätta analysen av intervjuerna transkriberades dessa direkt efteråt. Intervjuernas ljudmässiga kvalitet försäkrades genom att vi använde oss av iPads som vi kände oss förtrogna med. Inför intervjuerna har informanterna fått ta del av ett stimulusmaterial bestående av en kort information kring studiens syfte och frågeställningar (Se bilaga 2). Vid intervjuerna var två av oss närvarande och ansvariga för intervjun och samtliga författare deltog vid minst ett tillfälle.

7.5 Fokusgrupp

Vi använde oss även av fokusgrupper med personal på daglig verksamhet respektive pedagoger på gymnasiesärskolan. Varje fokusgrupp bestod av fem deltagare. Vi redogör kring fokusgrupper i avsnittet här nedanför. Materialet vi fick från fokusgrupperna hanterades på samma sätt som de enskilda intervjuerna. De spelades in på iPads för att sedan transkriberas och analyseras. Samtliga tre författare har arbetat tillsammans genom hela analysprocessen efter att vi lyssnat igenom den transkriberade texten både enskilt och tillsammans. Vid transkriptionen av intervjun har vi valt att bortse från skratt, harklingar och kroppsspråk. Vi har fokuserat på det talade ordet från intervjuerna då dessa utgör basen för texten som sedan innehållsanalysen baseras på. När vi bestämde hur många som skulle delta i fokusgrupperna tog vi stöd hos Wibeck (2012) och Svedberg (2012). Wibeck menar att en fokusgrupp ska bestå av minst fyra personer och inte överstiga sex personer. Svedberg hävdar att i en för stor grupp kan en del individer bli anonyma och att man i takt med minskat utrymme i gruppen riskerar att engagemanget hos dessa personer minskar.

Intervjuerna med personalen på daglig verksamhet respektive pedagogerna på gymnasiesärskolan genomfördes inom ramen för två fokusgrupper, en med varje profession. Enkelt uttryckt är fokusgrupper en typ av gruppintervju som är utformad som ett gruppsamtal. Detta samtal leds av en samtalsledare som håller i trådarna. En risk med fokusgrupper är att någon av deltagarna tar för mycket utrymme eller påverkar någon eller några av de övriga deltagande. Här har samtalsledaren en viktig uppgift i ledandet av gruppen och ansvarar för att alla deltagarna får möjlighet att ta plats i samtalet (Wibeck, 2012). Författaren visar på hur gruppdynamiken i en fokusgrupp kan leda till hur samtalet mellan deltagarna kan utveckla resonemanget och tankarna på ett positivt sätt som inte är möjligt i samband med enskilda intervjuer. Detta är en starkt bidragande orsak till att vi valde att ha just fokusgrupper med personalen på daglig verksamhet och gymnasiesärskolan. Fokusgrupper är en metod att använda sig utav när man vill ta del av erfarenheter och tankar från områden där flera människor samverkar med varandra. Vid sidan av samtalsledaren är det bra att ha en observatör som gör anteckningar kring essensen av det som sägs men också skriver ner saker som vem som pratar respektive inte pratar (Malterud, 2011).

Syftet med en fokusgrupp är att få en stor mängd tankar kring det som gruppen samlats kring. Gruppens primära uppgift är inte att enas eller finna svar på de frågor som diskuteras utan fokus ligger på att få fram gruppmedlemmarnas olika uppfattningar i de olika frågeställningarna (Kvale & Brinkmann, 2014).

Vi använde oss av samma frågor och frågeställningar som vid de enskilda intervjuerna. Inför fokusgrupperna fick även dessa deltagare ett stimulusmaterial bestående av en kort information samt våra frågeställningar (se bilaga 2). Vi valde att dela upp ansvaret som samtalsledare på två av oss som ansvarar för varsin fokusgrupp. De två som vid varje tillfälle inte höll i fokusgruppen fungerade som observatörer och svarade för en avslutande sammanfattning i slutet av samtalet för att säkerställa att vi tolkat deltagarnas åsikter korrekt samt om någon vill komplettera med något. En stor vinst vi ser med fokusgrupp är det som Bryman (2011) berör kring dynamiken i samtalet. Vår förhoppning var att gruppmedlemmarna skulle lyfta varandra till nya kunskaper och tankar. Denna dynamik och samspel hade varit svår att uppnå med enskilda intervjuer. Inom det sociokulturella perspektivet är det av intresse hur personer och grupper använder olika resurser, både kognitiva och fysiska. Samspelet mellan person och grupp är av central betydelse (Säljö, 2014). Detta knyter väl an till vårt val att använda oss av fokusgrupper.

En praktisk miss vi gjorde vid fokusgruppen med personalen från daglig verksamhet var att vi satte oss i ett personalrum utan att sätta upp lapp på dörren. Detta innebar tyvärr att vi blev störda av annan personal som kom in och störde. Den dynamiska effekten som kan uppnås i en fokusgrupp nåddes till viss del. Det framkom ganska tydligt att deltagarna hade olika kunskaper inom området samt olika behov av att tala i gruppen. För att alla skulle få möjlighet att bidra delade samtalsledaren medvetet ut ordet till alla personer i fokusgruppen. I samtalet med pedagogerna från gymnasiesärskolan var upplägget liknande. Alla satt samlade runt ett bord i skolans lokaler och det framgick tydligt att förkunskaperna var varierande bland deltagarna. Alla bidrog till diskussionen men även här behövde samtalsledaren styra ordet så att det blev jämnt fördelat. Figur 3, nedan, visar på data över de olika intervjuerna och fokusgrupperna.

Figur 3. Översikt över fokusgrupper och enskilda intervjuer utförda inom studien

Intervju och intervjuvare	Informanter	Plats	Ljudinspelning i min	Intervjustruktur
1 (Johanna, Niki)	Rektor Gymnasie- särskola	Konferensrum	52 min	Enskild intervju
2 (Johanna, Joakim)	Enhetschef Daglig verksamhet	Personalrum	45 min	Enskild intervju
3 (Joakim, Johanna, Niki)	DV1, DV2, DV3, DV4, DV5	Personalrum	51 min	Fokusgrupp
4 (Joakim, Johanna, Niki)	GY1, GY2, GY3, GY4, GY5	Klassrum	59 min	Fokusgrupp

7.6 Transkription

Samtliga tre författare arbetade tillsammans genom hela analysprocessen både enskilt och tillsammans. Samtliga intervjuer spelades in på iPads. Vid transkriptionen av intervjun valde vi att bortse från skratt, harklingar och kroppsspråk. Vi fokuserade på det talade ordet från intervjuerna då dessa utgör basen för texten som sedan innehållsanalysen baseras på.

7.7 Kvalitativ innehållsanalys

Vi har använt oss av kvalitativ innehållsanalys som analysmetod för studien.

Kvalitativ innehållsanalys används när olika texter ska analyseras och tolkas. Som text räknas inte bara litteratur utan inom forskningsmetoden räknar man in exempelvis inspelade intervjuer som transkriberas, observationsprotokoll och videoinspelningar. Inom kvalitativ innehållsanalys talar man om två olika metodologiska ansatser; deduktiv och induktiv. Den induktiva ansatsen innebär att texten analyseras fritt utan att vara kopplad till någon speciell mall eller schema. I den deduktiva ansatsen används ett färdigställt schema eller liknande som bygger på någon form av teori (Lundman & Hällgren Granheim, 2012). Vårt arbete riktar in sig mot den induktiva ansatsen då vi alltså fritt analyserade de transkriberade texterna utifrån de enskilda intervjuerna och fokusgrupperna tillsammans. Detta utfördes i enlighet med de riktlinjer som Lundman och Hällgren Granheim (2012) presenterar i samband med resultatsammanställning när man arbetar med kvalitativ innehållsanalys som forskningsmetod.

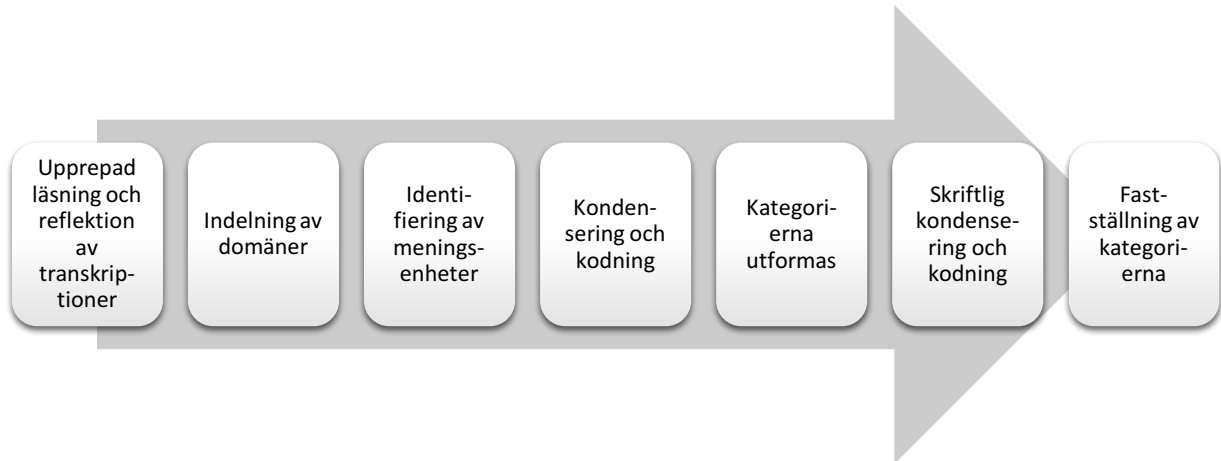
Vid en kvalitativ innehållsanalys är förhoppningen att finna likheter och skillnader i texten. Lundman och Hällgren Granheim (2012) talar om att alla texter innehåller ett latent budskap och ett manifest innehåll. Det manifesta innehållet innebär det självklara och tydliga i texten. Det latent budskapet är mer det dolda budskapet som man kan tolka mellan raderna. Vid analysen rekommenderar Harding (2013) följande arbetsgång. Först gäller det att finna kategorier utifrån textmaterialet, studera dessa och eventuellt ändra kategorierna. Sedan påbörjas arbetet med att finna resultat till respektive kategori. Hjerm, Lindgren och Nilsson (2014) visar på att i detta inledande analysarbetet finna nyckelord/koder i textmaterialet. Dessa koder ger namn åt de kategorier som vi anser vara lämpliga att analysera.

Vid en kvalitativ innehållsanalys är det viktigt att man tolkar den transkriberade texten utifrån den kontext och det sammanhang intervjupersonerna befinner sig. För att lyckas med detta är det av vikt att vi som gör analysen är medvetna om och har kunskap kring de verksamheter vi undersöker (Lundman & Hällgren Granheim, 2012). Gymnasiesärskolans verksamhet, läroplan och syfte kände vi oss väl förtrogna med. Den dagliga verksamhetens riktlinjer och styrdokument att förhålla sig till hade vi inte lika stor kunskap om och en nödvändighet inför undersökningen var att läsa in oss på dessa dokument. Med utgångspunkt i kvalitativ innehållsanalys har det transkriberade materialet analyserats med förhoppningen att finna det manifesta och latent innehåll i intervjuerna och fokusgrupperna. Som tidigare nämnt är det manifesta det uppenbara i innehållsanalysen och det latent tolkningar. Figur 4 beskriver hur vi stegvis gick till väga vid innehållsanalysen.

Det är viktigt att vara noggrann när man gör en innehållsanalys. Genom att studera materialet noga ökas möjligheten till att analysen blir djupare och på så sätt få en högre kvalitet (Stukát, 2011). I vår innehållsanalys har vi valt att inte dela upp materialet från intervjuerna och fokusgrupperna utan analyserat detta som ett enhetligt material. Efter att materialet transkriberats har vi vid flera tillfällen läst igenom dessa för att göra uppdelning i domäner. Med dessa som utgångspunkt har vi sökt efter meningsbärande enheter som vi därefter

kondenserat. Detta innebär att vi förkortat texten utan att ändra på innebörden i texten. Detta resulterade till slut i ett antal överkategorier samt underkategorier som vi funnit väsentliga för vår studie. Dessa kategorier åskådliggörs i figur 5 här nedanför.

Figur 4. Steg i analysprocessen

Figur 5. Översikt av analysprocesser med tre tillhörande exempel

Meningsbärande exempel	Kondensering	Kod	Underkategori	Överkategori
Det är mer små signaler vi måste lära oss hela tiden. Vi berättar vad som händer, ”nu kommer den”, ”nu smäller dörren”. Det är mer en kommunikation där man ser att de är nöjda och trygga. Vi har inga bilder.	Personalen tyder signaler och berättar vad som sker. Kommunikation så att deltagarna är trygga. Inga bilder används.	Personalen använder inte bilder. Användandet är framförallt envägskommunikation.	Förhållningssätt	AKK (Alternativ kompletterande kommunikation)
Jag kan tycka också när det är avslutningskonferenser, så är det våra chefer som är med på det. Då vet man ju var personen ska vara någonstans. Då är det jätte-konstigt att vi som ska jobba med personen inte är med. Där får man också mycket information.	Vid avslutningskonferenserna är endast enhetschef närvarande. Personalen upplever detta som konstigt då viktig information om deltagaren lämnas.	Endast enhetschefer medverkar vid avslutningskonferenserna.	Övergången	Samverkan
Det finns inga hinder för oss, det finns ekonomiska	Det finns ekonomiska förutsättningar	Ekonomi är inget hinder för att möta elevernas	Resurser	Organisation

förutsättningar för oss att ge personalen de kompetensutbildningar som behövs. Våra elever har rätt till sin kommunikation oavsett vad. De ska ges möjlighet att kommunicera och påverka sin vardag utifrån den kommunikation och förutsättningar de har för att ge personalen rätt kompetensutbildning för att möta elevernas kommunikation. Eleverna har rätt till sin kommunikation.

7.8 Validitet, pålitlighet och generaliserbarhet

7.8.1 Validitet

För att nå hög validitet i resultatet följde vi de uppsatta regler som finns för forskning. Informanterna har efter studien fått en rapport om resultatet så att de kunna bekräfta den studerade verkligheten på ett korrekt sätt, så kallad respondentvalidering (Bryman, 2011). Genom att motivera våra val av metoder, i metodkapitlet, och tydligt motivera orsaken till dessa val vill vi säkerställa validiteten för studien. För att säkerställa att undersökningen behandlade studiens syfte återkom vi flera gånger till diskussioner om syftet och våra frågeställningar och på så vis ge studien en högre trovärdighet (Stukát, 2011).

För att säkerställa kvaliteten och kategorierna i vår analys samt trovärdigheten för hela studien, har en extern student som skriver en magisteruppsats inom specialpedagogik, med kvalitativ innehållsanalys som forskningsmetod, tagit del av vårt transkriberade material och följt analysprocessens olika steg för att se vad hon kommer fram till för kategorier. Hennes analys var i princip identisk med vår. Efter att vi tagit del av hennes analys arbetade vi tryggt vidare med vår ursprungliga analys och de överkategorier och underkategorier vi kommit fram till.

7.8.2 Pålitlighet

I Brymans metabok förklaras hur man arbetar med pålitlighet i en kvalitativ studie. Författaren förklarar att i en kvalitativ studie används begreppet pålitlighet som kan jämföras med reliabilitet vilket innebär i vilken utsträckning studien kan replikeras. Genom att grundligt och tydligt kunna visa på alla delar av processen för forskningen, exempelvis urval och analys. Detta material ska kollegor eller andra studenter kunna ta del av för att kvalitetssäkra våra metoder (Bryman, 2011). För att få en hög pålitlighet har två externa personer tagit del av vårt metodval gällande forskningsansats. Detta gjordes tidigt i forskningsarbetet för att omgående få bekräftat att vi gjort rätt metodval. Efter att ha lyssnat in dessa personers åsikter gick vi vidare med att göra vissa justeringar kring metodvalen.

7.8.3 Generaliserbarhet

Kvale och Brinkman (2014) skriver om generaliseringar från intervjustudier. De menar på att trots om resultat från en intervjustudie bedöms vara tillförlitlig kan man ifrågasätta om resultaten är generaliserbara. Vid en intervjuforskning är det tämligen för lite intervjupersoner för att kunna generalisera ett resultat. Vi tror inte att det ska dras för stora slutsatser av vår studie då urvalet är begränsat och tämligen litet.

8 Resultat

I detta kapitel presenteras resultatet från de båda enskilda intervjuerna samt från de båda fokusgrupperna.

De överkategorier vi funnit och valt att analysera närmare för att finna likheter och skillnader är AKK, organisation och samverkan. Till dessa fann vi sammanlagt sex underkategorier. Vi presenterar innehållsanalysens kategorier i figur 6. Resultatpresentationen innefattar enbart analysresultaten. I diskussionskapitlet diskuteras dessa med utgångspunkt från studiens frågeställningar och aktuella teorier.

Figur 6. Innehållsanalysens kategorier

Överkategori	Underkategori
AKK (Alternativ kompletterande kommunikation)	Förhållningssätt Kompetens
Organisation	Ledarskap Resurser
Samverkan	Övergången Samarbete mellan verksamheterna

8.1 Alternativ och Kompletterande Kommunikation (AKK)

8.1.1 Förhållningssätt

Både pedagoger och rektor på gymnasiesärskolan ansåg att AKK är en viktig och prioriterad del av skoldagen. Pedagogerna i skolan uttrycker att de är duktiga på att använda sig av bildstöd som envägskommunikation i form av schema. De anser istället att utmaningen för skolan är att skapa bildstöd, kommunikationskort som bidrar till dialog mellan människor, där varje person får uttrycka sina känslor och tyckanden. De är i uppstart och i en produktiv period av pekprat och kommunikationskort för olika situationer. De vill att bilder och kommunikationskort ska bli tillgängligt för varje elev och att det ska skapa möjlighet för kommunikation.

Vi är ganska duktiga eller väldigt duktiga på Till-kommunikation, förklara saker, tala om saker, vi har scheman som talar om i vilken ordning saker och ting ska hända. Men den stora utmaningen är att låta eleven göra sig hörd. Hur ska jag kunna tala om att jag faktiskt inte vill eller vill, det här tyckte jag var roligt, det här gjorde jag i helgen. Vi börjar ju mer och mer med pekkartor och det är bara positivt än så länge. (GY3)

Både enhetschef och personal inom daglig verksamhet uttrycker kommunikation som viktigt för deltagarna, för att just kunna kommunicera människor emellan, men förhållningssättet till det såg olika ut. Några av dem använder sig av bildstöd i form av schema, några av dem använder sig inte av bildstöd alls utan berättade för deltagarna hur dagen skulle se ut. Några av dem använder sig av tecken som stöd medan vissa inte uttrycker att de använder sig av det. Enhetschefen ser en positiv skillnad på de verksamheterna som använder sig av bildstöd och en schemastruktur. Två ur personalen tycker att AKK var mer än bara tecken som stöd och bildstöd. Det kan vara kroppsspråk, förhållningssätt och bemötande.

De som varit med i fokusgrupperna, från både skola och daglig verksamhet, är överens om att kommunikation är en viktig del för eleven/deltagaren. De uttrycker sig dock olika om vad kommunikation innebär, vad som menas med AKK och hur man förhåller sig till det i sin yrkesprofession. Pedagogerna ger en mer beskrivande förklaring kring vad AKK ska syfta till.

Det är väl typ bilder till schema och kontaktböcker (DV3)

Det är ju allt det vi gör, hela dagarna med våra elever. Det är vägen till kunskap. Vi måste använda varenda väg in för att möta eleven och så att eleven kan ge respons. Då får man använda alla möjliga tänkbara vägar in och ut. Bilder, tecken, filmer, humor, praktiska konkreta saker. AKK är allt, bildstöd, kompis, bliss. (GY1)

8.1.2 Kompetens

Pedagogerna i skolan och rektor beskriver att de har AKK som ett utvecklingsområde. De har arbetat aktivt med det under flera år och ser att det skett en stor utveckling sen de startade arbetet. Rektorn menar att all pedagogisk personal i skolan är förtrogna med begreppet AKK och vad ett multimodalt förhållningssätt innebär.

Rektorn anser att alla ungdomar och vuxna har rätt till sin kommunikation och att gymnasiesärskolan måste ta sitt ansvar och se till att AKK är ett ständigt utvecklingsarbete. Rektorn har som krav på sin personal att de ska vara goda förebilder. Rektorn menar på att verksamheten har rätt förutsättningar för att möta elevens kommunikation.

Kompetensutveckling, tekniken och ekonomin för att möta elevernas kommunikation, den finns. (Rektor)

Pedagogerna i skolan anser att eleverna har rätt till sin kommunikation. De menar att skolan har en skyldighet att ge sina elever möjlighet till kommunikation för att eleven ska kunna påverka sin vardag utifrån den kommunikation och förutsättningar de har. Rektorn menar att målet är att alla elever ska lämna skolan med en ökad kommunikativ förmåga.

Lärarna i skolan menar att de i sin pedagogiska vardag förstärker och utvecklar elevernas kommunikativa förmåga genom bliss, tecken, bilder, tal, skrift, kroppsspråk, gester, mimik och föremål. Både rektor och personal anser att det är grunden för utveckling att arbeta med AKK.

Med tanke på att i utvecklingsplanen för kompetensutveckling så är det ju den stora delen handlar om kommunikation av olika slag. Om man tittar tillbaka 5 år så kan man se att de kompetensutbildningar vi har gått så är det mot kommunikation. Det är ju där vi lägger pengar på hjälpmedel, hur vi kan tillverka, vad vi behöver och kurser. (GY3)

Både enhetschef och personal i daglig verksamhet är överens om att det finns ett driv och engagemang hos många men att kompetensen inte är tillräcklig. De tycker även att det var stor skillnad mellan skola och daglig verksamhet både när det kommer till ekonomi och kompetens.

Jag ser att vi har emellanåt svårigheter att möta eleverna i deras kommunikation för vi har inte den kompetensen i personalen, kanske inte alltid har tekniken heller. Det måste det ju finnas både tid, pengar och kompetens men vi ligger jättedåligt till i vår budget (Enhetschef)

Likheter inom verksamheterna är att det finns medvetenhet om att kommunikation krävs för att elever/deltagare ska bli delaktiga under dagen. All daglig verksamhet, utom en, utformar idag schemastruktur med hjälp av bildstöd samt visualiserar en händelse med hjälp av bilder. Skolan arbetar mer med att utforma bildmaterial för eleverna. De använder det både i syfte att skapa schemastruktur men även för att skapa dialog med sin omgivning. Under intervjun framkommer det att personalen i skolan använder sig av tecken. Daglig verksamhet gör det inte i samma utsträckning. Vissa använder sig av tecken som stöd inom daglig verksamhet medan alla inom skolan använder sig av det. Det är stor omsättning av personal inom daglig verksamhet, vilket personalen tycker är slöseri med kompetens.

8.2 Organisation

8.2.1 Resurser

Rektorn menar att i skolan är det generellt sett en hög personaltäthet och en budget som ger utrymme för kompetensutveckling. Skolans elever har rätt till sin kommunikation och att bli delaktiga i vardagen och därför finns det inga ekonomiska hinder att ge personalen den kompetensutveckling som behövs. Enligt rektor finns det ekonomi för både teknik och kompetensutveckling.

Det finns inga hinder för oss, det finns ekonomiska förutsättningar för oss att ge personal de kompetensutbildningar som behövs. Våra elever har rätt till sin kommunikation, oavsett vad. (Rektor)

Som vi nämner ovan har skolan ett utvecklingsområde som inbegriper AKK. De har haft möjlighet att driva ett aktivt utvecklingsarbete kring AKK och ett multimodalt förhållningssätt. Alla pedagoger samt elevassistenter, har i så stor utsträckning som skolan förmått, fått ta del av den utbildning inom AKK som bedrivits. Rektor samt personal tycker att de ser resultat men det måste påminnas, systematiseras och ständigt uppdateras för att AKK inte ska gå förlorat. Rektor anser att det är viktigt att i ett tidigt skede veta vad inkommande elever har för behov, detta för att kunna titta på vad personalen har för kompetens och vad de behöver för vidareutbildning. Ibland har ställtider och förberedelser varit knappa och det behöver de arbeta vidare med men som ofta har skolan fyra månader på sig att förbereda sig med kompetensutveckling innan eleven kommer. Resurser för det finns och rektor anser att mottagandet och förberedelserna kring elevernas kommunikation är prioriterat.

Rektorn beskriver skillnaden mellan skolans och den dagliga verksamhetens resurser och menar att skolan är en pedagogisk verksamhet och bedriver skolundervisning. Daglig verksamhet bedriver ingen skola och rektorn ser tydligt att verksamheterna har olika utgångslägen och förutsättningar. Enligt rektor har skolan god ekonomi samt tillgång till både tid och resurser. Daglig verksamhet har ett annat utgångsläge. Enligt rektor har daglig verksamhet inte lika god ekonomi, inte tillgång till samma resurser eller kompetens. Han anser att daglig verksamhet gör det bästa utifrån sina förutsättningar. Risken med olika utgångslägen är att när gymnasiesärskolans elever kommer till daglig verksamhet tappar de all den kommunikation de en gång byggt upp.

Förutsättningarna för daglig verksamhet är betydligt sämre, de har inte tillgång till samma resurser och kompetens på personalsidan och de är betydligt färre som ska arbeta med deltagarna. (Rektor)

Både enhetschefen och personal inom daglig verksamhet ser stor skillnad på hur de ekonomiska förutsättningarna är för skolan respektive daglig verksamhet. Enligt enhetschefen är deras ekonomi ansträngd och de har inte samma möjlighet som skolan att skapa tillfällen för kompetensutveckling, vilket även personalen menar på. Personalen anser att inställningen till AKK är positiv men kunskapen är knapp. De behöver utbildning, få ta del av kurser och mässor för att det ska bli kvalitet i deras dagliga arbete. De uttrycker att det är ett förhållningssätt som måste implementeras i arbetsgrupperna. Alla ska veta vad mål och syfte med arbetet är. De upplever att de inte får den hjälp de behöver. De får göra allting själva vilket är jobbigt och anser att det är onödigt att ständigt uppfinna hjulet på nytt.

Det är ingen som säger till oss att så här kan ni jobba och man vet inte om det är bra eller inte. (DV4)

Om man tänker rent konkret på de 24 åren jag jobbat så har jag aldrig varit på en enda kommunikationsmessa eller någonting, inga utbildningar, ingenting. Det finns inga pengar. Alla saker får man hitta på själv. För det finns inga vikarier, vi kan inte gå kort. Det finns så mycket bra men det finns ingen tid. (DV3)

Tiden är knapp och skapar hinder, enligt både personal och chef inom daglig verksamhet. De arbetar måndag till fredag utan någon tid för planering. De menar på att det tar tid att arbeta och skapa kommunikationsunderlag. Hade det funnits pengar för resursförstärkning hade det varit annorlunda, då hade de kunnat skapa bra material. De menar att det behövs kompetens och för att få kompetens behövs det pengar och tid. I samtliga intervjuer med personal från daglig verksamhet framkommer att det finns möjligheter men att det råder brist på tid och kompetens. De ser stora brister kring AKK i deras verksamhet.

Det finns tyvärr alldeles för stora brister i vår verksamhet, både med de som har jobbat länge hos oss, alltså deltagarna men även kompetensen hos personalen och sen upplever jag också att skolan har mycket högre kompetens. (Enhetschef)

8.2.2 Ledarskap

Personalen på daglig verksamhet tycker inte att deras chefer besitter den kunskap inom kommunikation som personalen är i behov av. Personalen behöver handledning och eftersom chefen är den de har närmast att vända sig till anser de att cheferna bör hålla sig ajour med forskning. Besitter chefer på kunskap inom ämnet kommer de lättare att se vad som brister i kompetens hos personalen.

Jag ser att det finns otroligt duktig personal och att man kämpar men på något sätt måste det komma...det är som att det varit ett stopp uppifrån. Man behöver lyfta och öppna upp, det behöver ju också vara att cheferna vet vad det är som händer runtomkring. Att de har kunskap och insikt och att de tycker det är viktigt, som i sin tur sipprar hela vägen ner till deltagarna. Sen vet jag inte, jag kan inte analysera varför jag noterar att det är så, men så upplever jag. Men det är fantastiskt att det börjat med denna utbildningen. Stödpedagog-utbildningen, yrkeshögskola på två år på halvtid. (DV5)

Både personal och chef uttrycker glädje över att de bytt från arbetslivsförvaltningen till omsorgsförvaltningen och är positiva till yrkesutbildningen av stödpedagoger. Både personal och enhetschef ser att det behövs utbildad pedagogisk personal. Enligt dem är det ett steg i

rätt riktning. Personalen upplever att det saknas kommunikation mellan deras chefer och att det saknas någon med en övergripande syn på hela den dagliga verksamheten vilket kan främja ett närmare samarbete mellan de olika verksamheterna. De framhäver även att information, konferenser och utbildningar ska vara på en organisatorisk nivå där alla kan vara delaktiga.

Är det inte lite så, det är ju vi och så är det våra chefer. Vi har ju inga däremellan. Jag menar hade man haft nån mellan oss och våra chefer som hade lite mer övergripande, som inte är i gruppen, utan jobbar för all daglig verksamhet som har en övergripande syn, då skulle det ju bli ett bättre samarbete... Men det är ju ingen kommunikation mellan cheferna heller. Det är ju väldigt uppdelat (DVI)

Rektorn på skolan anser att man måste börja underifrån, se var behoven finns och vad man behöver göra åt dem. Det behövs ett övergripande perspektiv för att se vad utvecklingsarbetet ska syfta till och vad målet med det är och för det behövs förutsättningar och resurser. Rektorn menar att det även krävs ett utbildningsperspektiv som ansvariga för verksamheten ska stå för.

Det krävs ett perspektiv, ett utbildningsperspektiv som måste styras utav de som är ansvariga på verksamheten. Vi kan inte lägga det på våra egna lärare, elevassistenter eller personal på daglig verksamhet. Man kan utbyta information men ska man kompetensutveckla så ställs det övergripande tänk. (Rektor)

Rektor diskuterar förutsättningar som de olika verksamheterna har. Det är inte det att personal inom daglig verksamhet inte vill eller skulle vara ointresserade av kommunikation bara att deras förutsättningar och ekonomi jämfört med skolan ser annorlunda ut.

Det är ju faktiskt politisk fråga, en värdegrundsfråga som inte får tillräckligt utrymme och man ser på begreppet allas rätt till kommunikation. Vad innebär det för politiker idag, när man beslutar budgeten för daglig verksamhet och hur man utbildar personalen där. (Rektor)

8.3 Samverkan

8.3.1 Övergången

Både skola och daglig verksamhet tycker att det finns goda chanser till en bättre övergång när det kommer till elevernas kommunikation. Pedagogerna från skolan och personal från daglig verksamhet kommer med många förslag på förändringar för hur övergången kring kommunikationen ska bli bättre. För att övergången ska bli av god kvalitet anser skolan att kontakten och kommunikationen med daglig verksamhet ska ske vid ett tidigt skede. Personalen från båda verksamheterna har flera tankar på förändringar för att förbättra övergången. Det som framkommer under intervjuerna är att det bör utformas ett tydligt och gemensamt dokument om vem eleven är, om elevens kommunikation, behov, förutsättningar och hjälpmedel. Verksamheter ska tidigt på höstterminen, elevens fjärde och sista år, veta vart eleven kommer att börja arbeta efter avslutad skolgång. Informanterna uttrycker även vikten av att pedagog, rektor, personal från daglig verksamhet och enhetschef ska alla medverka vid en överlämningskonferens. Även

gemensamma träffar mellan verksamheterna där kollegialt lärande kan ske och någon form av återkoppling kring eleven, var önskvärt hos informanterna.

Chef och personal inom daglig verksamhet är överens om att övergången från skola till daglig verksamhet behöver förbättras för att kvalitetssäkra elevens kommunikation. De tycker, liksom skolpersonalen, att daglig verksamhet bör besöka skolan innan övergången sker. Det räcker inte att skolan besöker den dagliga verksamheten utan att daglig verksamhet behöver se eleven i skolmiljö. I det mötet tror de på att det kan föras en dialog av kvalitet kring elevens kommunikation.

*Vi kanske behöver vara bättre på att hälsa på och se hur det är i skolan...man får med sig så mycket mera då... Personalen kan vara med och se hur det fungerar i skolan och så, lära av varandra. Man får så mycket mer runt omkring när man kommer på besök. Det tror jag att vi behöver bli bättre på.
(Enhetschef)*

När eleven ska ut på sin sista praktikperiod vill personalen på daglig verksamhet att ansvarig lärare på skolan, inte elevassistent, ska vara med under det första fysiska mötet med daglig verksamhet. De upplever att läraren sitter på helheten och daglig verksamhet behöver helheten för att göra en lyckad praktikperiod och i förlängningen en bra övergång. Under det mötet inhämtar man all information om eleven. Enhetschefen vill helst ha ett formellt möte där alla kan sätta sig och prata ostört. Ett hinder för detta kan vara att hitta en tid som passar för alla parter. Annars finns inga hinder. Enhetschefen upplever att alla gör på olika sätt. Men för att få en bra överlämning måste det finnas gemensamma dokument och riktlinjer som alla ska utgå ifrån menade både personalen i daglig verksamhet och pedagogerna i skolan. Personalen från daglig verksamhet vill närvara vid alla avslutning- och överlämnandekonferenser. Idag är det oftast bara enhetschefen som närvarar. Får inte den personal som ska arbeta med eleven vara med är risken stor att viktig information inte kommer fram.

8.3.2 Samarbete mellan verksamheter

Eftersom alla arbetar i samma stad tycker personal från daglig verksamhet att de få borde få ta del av varandras kompetens genom gemensamma träffar. I ett utökat samarbete med skolan skulle både personal från daglig verksamhet och pedagoger från skolan kunna lära av varandra. Både enhetschef och personal från daglig verksamhet saknar återkoppling i samarbetet. De menar att en tydlig återkoppling skulle bidra till att daglig verksamhet får med sig all information kring eleven och dennes kommunikation.

Som det är nu är samarbetet slut vid studenten. Man säger att man ska höras av om olika saker och ting men det händer aldrig... Gemensamma konferenser och olika teman då kan ju återkoppla på dessa tillfällen. Kanske inte enskilda personer. Det här med att utöka samarbetet generellt. (personal daglig verksamhet)

9 Diskussion

Syftet med studien var att undersöka hur gymnasiesärskolan och daglig verksamhet samarbetar kring elevernas kommunikation och eventuella behov av AKK vid övergången mellan verksamheterna. Vi kommer i detta kapitel utgå från våra frågeställningar och knyta samman dem med vårt resultat och den litteratur vi funnit relevant.

9.1 Hur arbetar gymnasiesärskolan och daglig verksamhet med kommunikation och AKK?

Att kunna kommunicera med sin omgivning, att kunna delge andra sina tankar, att göra sin röst hörd, uttrycka sina önskemål eller behov borde vara en självklarhet för alla (Heister Trygg & Andersson, 2009, s. 5).

Tyvärr ser verkligheten inte alltid ut på detta sätt och vi kan se att förutsättningarna för de båda verksamheterna ser olika ut när det kommer till resurser och kompetens. Utifrån vårt resultat arbetade gymnasiesärskolan med AKK och var väl förtrogna med begreppet. Vi anser att skolan i denna studie har ett tydligt mål och syfte om vad deras utvecklingsarbete inom kommunikation/AKK ska leda till. De ansåg att de var på god väg att ge eleverna det stöd de var i behov utav men att det fanns mycket kvar att utveckla. Utvecklingsarbetet innefattade all personal i verksamheten, både lärare och elevassistenter, vilket de såg som ett måste för att på bästa sätt möta elevens behov. Både Douglas (2012) och Siren och Blomberg (2011) påpekar betydelsen av att all personal får kompetensutveckling för att möta eleven och dess behov. I skolan fanns det ekonomi och tid för att utveckla personalens kompetens kring elevernas kommunikation. Det fanns även en rektor med lång erfarenhet och kompetens inom AKK, vilket vi såg som en fördel för att möta pedagoger i sitt yrke och i sin tur eleverna i sin kommunikation. Att kommunicera om det som händer i den omgivande miljön är viktigt för den språkliga utvecklingen. Den dagliga kommunikationen handlar mycket om att socialisera sig med andra människor, att förmedla en känsla om vad man vill och inte vill i en situation. Alternativ kompletterande kommunikation (AKK) ska hjälpa till att stödja kommunikationen mellan människor och ge möjlighet att uttrycka sig och att förstå (Thunberg, 2011). Det vi kunde utläsa som den stora skillnaden verksamheterna emellan var att skolan till skillnad från daglig verksamhet använde sig av AKK i syfte att förtydliga ett budskap till eleven, för att eleven själv ska initiera till samtal och i olika forum skapa dialog mellan olika parter. Gymnasiesärskolans mål var att skapa en kommunikativ miljö.

Inom daglig verksamhet framkom det av personal och enhetschef att det fanns en vilja att arbeta med AKK men att både kompetens och användandet av det såg olika ut. Flertalet av personalen använde sig av bildstöd och tecken som struktur och förstärkning av ett budskap men mindre för att skapa dialog och utrymme för deltagaren att få uttrycka sig. Enhetschefen sa att de använde sig av bildstöd för att visa hur dagen skulle se ut inte för att skapa dialog. Enhetschefen sa att de märkte skillnad i de grupper som använde sig av bildstöd. De såg att deltagarna är lugnare när de vet vad hur dagen ser ut. Vi ser det som positivt att en del av de dagliga verksamheterna använder sig av bildstöd och tecken men vår förhoppning är att detta användandet kan sprida sig till alla de dagliga verksamheterna i vår studie.

I enlighet med FN:s konvention för personer med funktionsnedsättning, artikel 24 (Socialdepartementet, 2008) anser vi att cheferna bör se till att all personal besitter kunskap och kompetens för att möta varje deltagare i deras kommunikation. Det rimmar inte väl att

skolan ska arbeta upp en kommunikativ miljö och stimulans efter elevens behov och att den sedan försvinner när de hamnar på daglig verksamhet. Personalen från daglig verksamhet såg möjligheter till förändring och utveckling inom den egna verksamheten. De uttryckte en önskan om att ledningen behöver ha rätt kompetens för att kunna handleda sin personal. Vidare ansåg personal att det skulle upprättas gemensamma träffar för de olika verksamheterna inom daglig verksamhet och genom detta kunna kompetensutveckla varandra. Både pedagogerna från skolan och personalen från daglig verksamhet såg möjligheter för kompetensutbyte med skolan, gällande AKK.

Lönnå (2013) påpekar vikten av att personalen inom LSS-verksamheter kan kommunicera med deltagarna utifrån deras förutsättningar. Författaren menar att utifrån de riktlinjer Socialstyrelsen (2012) har tagit fram ska personalen inom LSS kunna anpassa sin kommunikation, använda hjälpmedel och förstå vilka konsekvenser funktionsnedsättningen kan ge deltagaren. Utifrån intervjuerna med både enhetschef och personal inom daglig verksamhet, upplevde vi att det fanns en bristande kompetens hos personalen för att kunna möta deltagarnas kommunikativa förmåga och tekniska kommunikationshjälpmedel. Under intervjun framgick det av de som arbetat under många år inom daglig verksamhet att de aldrig fått kompetensutveckling inom AKK. Vi ser tydliga skillnader mellan skola och daglig verksamhet och återigen ser vi att de olika verksamheterna har olika förutsättningar när det kommer till resurser. Vid mottagandet av ny elev framkom det utifrån intervjun med rektorn att personal får gå på utbildningar för att kunna möta den nya elevens kommunikativa behov. Ekonomi till tekniska hjälpmedel som behövdes för att möta elevens kommunikation var inget hinder. Personal på daglig verksamhet fick dock varken utbildning inom AKK eller möjligheter att köpa in tekniska hjälpmedel. Enligt skollagen och läroplanen för gymnasiesärskolan (Skolverket, 2013) ska skolan arbeta med elevernas kommunikation och utifrån resultatet ser vi att skolan besitter rätt kompetens inom AKK och arbetar aktivt och medvetet med elevens kommunikation. Det är genom kommunikation eleverna kan ta till sig undervisningen, höja sin kunskapsutveckling och utvecklas till sociala människor. Eftersom det ingår i skolans uppdrag anser vi att det är en självklarhet att skolan tar fram, bygger upp och arbetar aktivt med de hjälpmedel som eleven är i behov av. Det som vi anser vara underligt och anmärkningsvärt var att eleverna efter avslutad skolgång inte fick samma stimulans i sin kommunikation och inte fick hjälp med sina tekniska hjälpmedel för att daglig verksamhet inte hade samma kompetens och ekonomiska förutsättningar. Vad är syftet att skolan ska arbeta så hårt med kommunikation om den inte kan följas med och utvecklas vidare.

Utifrån Antonovskys (2005) tre begrepp begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet reflekterade vi över hur det kan vara att dagligen komma till sin skola eller arbetsplats och inte förstå det som händer runt omkring. I resultatet påpekade en av pedagogerna att vardagen måste vara begriplig för eleverna, att kunna göra sig hörd. Det måste skapas möjligheter för eleven att kunna ge respons till sin omgivning och ge uttryck för sina åsikter. Carlsson och Nilsson (2008) påpekar vikten av att känna sammanhang, att begripa sin situation och känna meningsfullhet i den situation man befinner sig i. AKK-insatser finns att hjälpa personen till ett aktivt samspel med omgivningen där man kan delta i olika aktiviteter. Molin (2008) beskriver att den omgivande miljön kring personer med funktionsnedsättning behöver ha samma visioner och mål. Vi anser det vara av stor vikt att de personer som omger sig med en person med kommunikativ problematik besitter kunskap och vilja att hjälpa personen till en känsla av sammanhang.

Heister Trygg och Andersson (2009) beskriver människor med tal-, språk-och kommunikationssvårigheter som en eftersatt grupp trots den stora utvecklingen inom olika alternativa kommunikationssätt. Hamm och Mirenda (2006) påvisar i sin studie bristerna kring övergången från skola till arbetslivet, för elever som använder AKK. Det framkom att det kommunikationsstöd som skolan byggt upp för eleverna, många gånger tas bort när de avslutar skolan. Det fanns inte resurser för att möta eleverna i deras kommunikation och detta grundade sig i stor utsträckning kring praktiska och politiska hinder. Vi tror tyvärr att mycket av de hinder som uppstår kring elevernas kommunikation grundar sig i människosyn och att denna målgrupp många gånger inte har starka företrädare som orkar ta striden. Den dagliga verksamheten måste lyftas upp på den politiska agendan och få prioritet.

McNaughton och Kennedy (2010) beskriver att framgångsrika övergångar för individer som använder AKK kräver noggrann uppmärksamhet. Vilken kompetens och stöd individerna behöver i sin AKK är något som man bör ta hänsyn till och individen, familj och professionella måste alla vara delaktiga för att detta ska kunna uppnås. Vi anser att ett samarbete kring elevernas kommunikation som sker tidigare än vid själva övergången skulle kunna främja elevernas kommunikation i det kommande arbetslivet efter skolan. Men detta innebär att det är viktigt att involvera familjen, daglig verksamhet och skolpersonal för att gemensamt kunna fortsätta utveckla eleverna i sin kommunikation, precis som McNaughton och Kennedy (2010) menar.

I kapitlet Teorianknytning nämnde vi exemplet med stavhopparen (Wertsch,1991). Genom en omskrivning av detta exempel kopplat till språkutveckling, vill vi med bestämdhet hävda att en person med språkstörning höjer sin språkliga förmåga avsevärt genom att använda sig av artefakten AKK. Genom att kvaliteten och utvecklingen i produktionen av AKK-hjälpmiddel förbättras ökar parallellt med detta användarens möjlighet att utveckla sin språkliga förmåga. Inom den sociokulturella teorin talar man om artefakter som människan använder sig av i samspelet med andra. Enligt Forsberg Ahlcrona (2009) kan detta vara bilder och symboler. I båda fokusgrupperna framkom att personalen på daglig verksamhet och pedagogerna på gymnasiesärskolan använde sig av bilder och bildstöd i arbetet kring kommunikation även om metoderna och materialet var olika. I det sociokulturella perspektivet är kommunikation fundamentet till samvaro mellan människor (Ahlberg, 2013). Vi ser, precis som Jakobsson (2012), språket och därmed även AKK som en artefakt som personer med funktionsnedsättning är i behov av för att kunna samspela med omvärlden. Genom att få möjlighet att tillämpa rätt artefakter ökas möjligheterna till mediering.

Samtliga informanterna inom de båda verksamheterna lyfter hur viktigt det är med kommunikation för deltagarna. Detta menar även Ahlberg (2013) när hon redogör för hur kommunikation ses som grunden till all mänsklig samvaro inom det sociokulturella perspektivet. Det står tydligt i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning att hinder ska undanröjas och att personer med funktionsnedsättning ska kunna åtnjuta sina mänskliga rättigheter, exempelvis rätten till att kommunicera. Varför finns det då inte resurser i den dagliga verksamheten att möta eleverna med kommunikativa hjälpmedel? Detta anser vi inte följer konventionens riktlinjer. Vi anser att den dagliga verksamheten bör få tid, kunskap och tillgång till att kunna möta deras deltagare med rätt kommunikativa verktyg.

9.2 Hur ser samarbetet ut mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet gällande elevernas/deltagarnas kommunikation?

Det korta och enkla svaret på denna fråga är tyvärr att det var mycket begränsat och inte prioriterat i övergången från gymnasiesärskolan till daglig verksamhet. Personalen inom båda verksamheterna var helt eniga i detta. Vi tror att orsaken till detta kan vara flera. För det första har arbetet kring AKK och kommunikation inte varit ett prioriterat arbetsområde för gymnasiesärskolorna i studien. I takt med den digitala teknikutvecklingen sker en ständig utveckling inom hela kommunikationsområdet och vi tror inte att personalen alla gånger har kunskaper inom kommunikation och AKK. Dessutom tror vi att det handlar om vad man har för uppdrag. Skolverket (2013) visar tydligt på att gymnasiesärskolan har ett tydligt och konkret uppdrag vad gäller att arbeta med elevernas kommunikation. Bäst kommer detta fram under ämnesområdet *Språk och kommunikation*. När vi studerat den dagliga verksamhetens uppdrag framkom inte arbetet med deltagarnas kommunikation med samma kraft och tydlighet. Laursen, Plos och Ivarsson (2009) lyfte fram att arbetet med AKK måste prioriteras i den dagliga verksamheten och att man bör höja kompetensen samt låta detta få ta tid. Vi tror att det måste komma mer styrt uppifrån i form av lagtext och förordningar för att detta rent generellt ska bli en realitet. Denna åsikt delar vi med företrädare för Svenska Downförbundet, Autism- och Aspergerförbundet och Riksförbundet FUB med flera är mycket tydliga med vad de tycker kring AKK och arbetet kring detta. I sitt debattinlägg visar de på flera punkter där de kräver förändring

Särskilda språkutvecklingssatsningar görs för de personer, och deras omgivning, som inte längre går i skolan, men har fortsatt behov av språkstöd, för att säkerställa livslångt lärande och självbestämmande. Till exempel ska det finnas kompetens om AKK hos personal på LSS-boenden och dagliga verksamheter. (Dagens samhälle, 2017)

Personalen från daglig verksamhet beklagade sig över att de inte var med på avslutningskonferenserna. Idag är i princip enbart enhetschef närvarande från den dagliga verksamheten. Denna frånvaro från dessa viktiga möten anser vi beskriver en hel del om hur det nuvarande samarbetet fungerar. Skolverket (2013) menar att det behövs en bred samverkan för att underlätta samarbetet mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet. Det framgår som vi tidigare nämnt att det inte finns någon tydlig struktur kring detta i största allmänhet och definitivt inte kring elevernas kommunikation i synnerhet. Vår uppfattning är att personalen inom de båda verksamheterna, tyvärr inte sett vikten av att ha ett effektivt och strukturerat samarbete kring övergången mellan verksamheterna. Lövgren et al. (2014) menade att det borde finnas en samordning mellan myndigheter. Denna samordning ska underlätta arbetet att se över varje individs förmågor och behov kopplat till den tänkta arbetsplatsen. Vi anser att detta bör prioriteras för våra elever och vår förhoppning är att alla verksamheter som arbetar med personer med en språklig nedsättning får upp ögonen för detta så att förutsättningarna kan bli så bra som möjligt.

Molin (2008) menar att övergången från skola till arbetsliv kan upplevas olika beroende på individuella och samhälleliga förutsättningar. I resultatet kan man läsa av att det fanns många tankar kring grundläggande kompetens, fortbildning, ekonomiska resurser mm. Orsaken till dessa faktorer verkar inte bero på själva verksamheten utan framförallt på hur verksamheten är organiserad och vad den får för förutsättningar i form av ekonomi och fortbildning. Denna del är de politiska beslutsfattarna ansvariga för. Tyvärr tror vi att personer med

funktionsnedsättning inte är en prioriterad grupp i samhället, de protesterar inte lika kraftigt som andra grupper åt eventuella nedskärningar och åtstramningar. Vår åsikt är att villkor för dem och deras arbetsmiljö är lättare utsatta för nedskärningar än andra verksamheter i den kommunala sfären. Dessa yttre omständigheter tror vi är en del av svaret på vår frågeställning och klart påverkar möjligheterna till ett positivt, strukturerat och effektivt samarbete kring elevernas kommunikation mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet. Dessa omständigheter är något som även rektorn ställer sig angående vilka värdegrundsfrågor politikerna vilar på när de beslutar om budgeten till daglig verksamhet. Vi ställer oss frågan hur beslut om budget till daglig verksamhet följer FN:s konvention för personer med funktionsnedsättning (Socialdepartementet 2008) där flera artiklar bekräftar rätten till kommunikation. Vi anser att det är beklämmande att det som framkom i intervjuerna på daglig verksamhet var att de inte har ekonomi och resurser för att möta eleverna i deras kommunikation. Det är en rättighet som försummas och vi anser att det inte bör vara grundat i ekonomiska förutsättningar då vi i Sverige har antagit FN:s konvention för personer med funktionsnedsättning.

Det som man kan se som positivt från intervjuerna är att samtliga inblandade var ense om att arbetet med kommunikation och att förbättringsåtgärder måste ske. Denna inställning är en förutsättning för att samarbetet ska kunna utvecklas och förbättras. Hur detta kan ta sig uttryck presenterar vi i kapitlet här nedanför.

9.3 Hur vill gymnasiesärskolan och daglig verksamhet utveckla övergången mellan de båda verksamheterna vad gäller elevernas/deltagarnas kommunikation?

Som vi nämnde tidigare är vår förhoppning med detta arbete att det ska leda till ett bättre samarbete och övergång mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet, gällande elevernas kommunikation. Utifrån resultat kan vi explicera att alla informanter var eniga om att detta var ett viktigt utvecklingsområde.

Arbetslivsinstitutet (2007) menar att samverkan är en interaktion mellan två verksamheter som kan leda till någon form av resultat. Det som är avgörande för en samverkansprocess är att det finns en gemensam värdegrund, tydliga mål och delmål. Utifrån intervjuerna kan vi se att det fanns en gemensam värdegrund kring vikten av elevernas eller deltagarnas kommunikation. Däremot saknades det en fungerande processform då informanterna ansåg att det saknades struktur och tydliga riktlinjer.

Danermark (2000) menar att ledningen spelar en oerhört viktig roll för att få en fungerande samverkan. Ledningen måste vara tydlig och delaktig i samverkansarbetet. Utifrån resultatet framkom det att personalen på daglig verksamhet efterfrågade ett närmare samarbete mellan deras chefer och att det finns en tydlig kommunikation. Rektorn ansåg att det behövs ett övergripande perspektiv som har koll på vad ett samverkansarbete ska syfta till och vad målet med arbetet är. Vi anser att i ett välfungerande samverkansarbete ska alla parter vara delaktiga och alla arbetar mot samma mål. Det måste finnas en tydlig struktur och riktlinjer att förhålla sig till så att all personal i de båda verksamheterna vet vad som gäller. I resultatet framkommer det en rad gemensamma önskemål för att utveckla övergången kring elevernas kommunikation.

Danermark (2000) förklarar att man inte ska börja med för höga ambitioner utan börja på en låg nivå för att successivt öka samarbetsformerna. Vi anser ändå att den tredje typen av samverkan, där fall som enbart gäller avgränsade frågor som innebär att de samverkande skapar nya arbetsformer för ett gemensamt arbete, är nödvändig för att utveckla övergången kring elevernas kommunikation.

Enligt Skolverket (2013a) ska huvudmannen för gymnasiesärskolan samverka med samhället i övrigt. Detta för att underlätta övergången till arbetslivet för eleverna i gymnasiesärskolan. För det behövs ofta en bred samverkan på den lokala nivån. Vi anser att både skola och daglig verksamhet behöver skapa nya arbetsformer för ett gemensamt arbete. Utifrån resultatet, framkommer det tydliga utvecklingsområden, som båda verksamheterna vill utveckla för att få en övergång med god kvalitet. Vi kan se att det behövs en utformning av ett nytt och tydligt dokument som beskriver vem eleven är och om elevens kommunikation. Vi anser att detta dokument ska utformas tillsammans av både skola och daglig verksamhet. Det bör även vara läraren som deltar i den första fysiska kontakten med daglig verksamhet där den ger information kring elevens kommunikation. Vi anser att om ett dokument ska utformas finns det viktiga delar kring elevernas kommunikation som bör finnas med.

En av förändringarna kring övergången som kom fram i resultatet var när det ska vara klart vilken placering på daglig verksamhet som eleven ska få efter skoltiden. Vi delar personalens tankar att denna placering bör vara klar redan på hösten när eleven påbörjar sitt fjärde läsår. Detta anser vi är en viktig del för att övergången kring kommunikationen ska bli tydlig och bra. Eftersom tid beskrevs som ett hinder i resultatet är det viktigt att man skapar förutsättningar för att kunna delge tillräckligt med information på både chefsnivå och personalnivå i de båda verksamheterna. McNaughton och Kennedy (2010) beskriver samarbetet mellan individ, familj och professionell omgivning som en viktig framgångsfaktor. Utifrån resultatet ser vi att det är viktigt att personalen i de båda verksamheterna kan samarbeta i ett tidigare läge, där personal från daglig verksamhet kan hälsa på i skolan och se hur eleven fungerar i sin kommunikativa miljö på skolan parallellt med att eleven besöker sin kommande arbetsplats/praktikplats.

Vid avslutningskonferensen ska pedagog, rektor, personal från daglig verksamhet och enhetschef medverka. Vi nämnde ovan vikten av att all personal är delaktig för att få ett fungerande och bättre samverkansarbete i övergången. Haraldsson (2016) menar att för att nå samverkan är en förutsättning att man är överens om vilka handlingar och aktiviteter som ska utföras och koordineras. Därför anser vi att det är viktigt att all personal som är knuten till elevens övergång medverkar i avslutningskonferensen.

Det framkommer tydligt i resultatet att skolans personal får kontinuerlig kompetensutveckling och besitter mer kunskap kring arbetet med alternativ och kompletterande kommunikation. Vi anser att det är slöseri med resurser och tid om det inte kan anordnas gemensamma konferenser där personalen tar del av varandras kunskaper och erfarenhet. Detta måste ske systematiskt och förtydligas i en årscykel.

Det framkommer i resultatet att allt samarbete mellan skola och daglig verksamhet tar slut, efter studenten. Vi anser att det ska beslutas ett datum för ett återkopplande samtal, under avslutningskonferensen. Detta samtal bör vara ett formellt möte mellan lärare, personal och enhetschef från daglig verksamhet. I detta möte följer man upp hur det går för deltagaren och dennes kommunikation. McNaughton och Kennedy (2010) förklarar att det finns fyra grundläggande faktorer som man behöver tänka kring i övergången mellan skola och

arbetslivet. Dessa fyra faktorer är kommunikation, mål, roller och tid. Tiden var ett hinder i övergången som framkom i resultatet och McNaughton och Kennedy (2010) förklarar att tiden är en viktig framgångsfaktor. Författarna menar att övergångsprocessen måste startas i tid där regelbundna möten och planer samordnas mellan de inblandade parterna.

Danermark (2000) framhäver även vikten av den politiska nivån som kan påverka möjligheterna till samverkan. I resultatet kan vi se att den politiska nivån anses som en viktig del, men att verksamheterna har helt olika ekonomiska förutsättningar. Rektorn anser att värdegrundsfrågor kring elevernas rätt till kommunikation, inte får tillräckligt med utrymme i den politiska nivån. Utifrån detta kan vi uppleva att en viktig del kring ett samverkansarbete måste vara att den politiska nivån vilar på samma värdegrund som de båda verksamheterna.

Avslutningsvis förklarar Eldemyr (2015) att ett hinder i övergången kring elevernas kommunikation är tillgång till hjälpmedel. Detta är något som även informanterna uppfattade som ett hinder, då det inte finns tillgång till att möta elevernas hjälpmedel som de har använt i gymnasiesärskolan. Detta är ett problem som vi ser det och frågan vi ställer oss är varför gymnasiesärskolan ska arbeta överhuvudtaget med hjälpmedel, exempelvis iPad, då den dagliga verksamheten ändå inte har resurser till att möta eleverna med samma hjälpmedel. Som vi tidigare nämnt i bakgrunden visade Länsstyrelsen (2006) på brister hos daglig verksamhet kring brukarnas kommunikation. Vi kan uppleva det märkligt att det inte finns några senare tillsynsrapporter än den från 2006. Men utifrån resultatet i vår studie kan vi se att det fortfarande finns brister att kunna möta brukarnas kommunikation hos personalen. Rapporten påvisar att situationen hos daglig verksamhet är ekonomiskt ansträngd, vilket även vi uppfattar att situationen är än idag.

10 Fortsatt forskning

Utifrån det resultat vi fått fram i denna studie ser vi flera tänkbara möjligheter att fördjupa och utveckla forskningen kring samarbetet mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet. En tanke kan vara att göra om denna studie utifrån ett föräldraperspektiv och ta del av deras tankar och erfarenheter. Att ta del av föräldrarnas tankar kring sina barn och ungdomars kommunikation är ett mycket spännande forskningsområde. Dels hur det rent generellt arbetas med kommunikationen, dels på vilka grunder man väljer ett specifikt kommunikationshjälpmedel inom särskolan och daglig verksamhet men även från habiliteringen. Framförallt är det intressant att få ta del av vilket inflytande föräldrar och elever har haft i val av kommunikationshjälpmedel. Säkerligen sitter föräldrarna inne på många tankar och erfarenheter som är intressanta att ta del av.

Ett annat intressant forskningsområde är att studera den allmänna övergången mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet. Vi har under detta arbetet förstått att det är tämligen klen med forskning kring detta. Som vi ser det finns det en hel del i det arbetet som är bra men mycket som kan utvecklas inom alla områden kring denna övergång.

Livet börjar inte med gymnasiesärskolan och daglig verksamhet. Med andra ord anser vi att ett mycket intressant forskningsområde kan vara hur man arbetar med kommunikationen och övergången mellan tidigare verksamheter som förskola till grundsärskolan och grundsärskolan och gymnasiesärskolan.

Ett spännande forskningsområde är att undersöka högre upp i leden på politisk nivå. Det skulle vara av intresse att få höra vad ledande politiker, både på lokal och nationell nivå, har för tankar kring AKK, personer med funktionsnedsättning, daglig verksamhet och hur de tänker kring ekonomiska förutsättningar, personaltäthet och kompetens på daglig verksamhet.

Som vi tidigare nämnt i diskussionen så påverkas verksamheterna och deras möjligheter till ett bra arbete kring kommunikation av den organisation och budget som man blir tilldelad. Med detta i åtanke är det mycket intressant att göra en större forskning kring kommunikation där man intervjuar styrande politiker, både lokal och nationell nivå, och undersöka deras syn på personer med funktionsnedsättning, kommunikation, daglig verksamhet och hur detta i så fall påverkar de förutsättningar de skapar genom budgetar mm.

11 Studiens styrkor och begränsningar

Sammantaget anser vi att våra metodval har fungerat väl för att få fram ett resultat som går att koppla till vårt syfte. Att använda halvstrukturerade intervjufrågor bidrog till ett bra och öppet samtal. Speciellt intressant var att ha fokusgrupper och höra flera personers tankar kring kommunikation och samverkan mellan de olika verksamheterna samt se hur dynamiken i gruppen bidrog till att informanterna hjälpte och vägledde varandra att föra diskussionen framåt. Just detta med dynamiken i fokusgruppen var något som både Bryman (2011) och Wibeck (2012) visade på. Att hålla i en fokusgrupp och därmed få träning som samtalsledare för en grupp har varit en bra erfarenhet för oss. Denna erfarenhet som samtalsledare anser vi är mycket nyttig att bära med oss in i vår yrkesroll som speciallärare, där vi många gånger hamnar i denna formen av samtalsgrupper. En positiv aspekt med innehållsanalys är att man ska söka efter skillnader och likheter (Lundman & Hällgren Granheim, 2012). I vår analys av samtliga intervjuer framkom detta tämligen klart vilket vi redogjort för i både resultat samt diskussion.

I samtalen med personalen på gymnasiesärskolan och daglig verksamhet valde vi att ha fokusgrupp. I denna sammansättning av personal är vi nöjda med beslutet av fokusgrupp då vi tror att flera av informanterna kände en trygghet i att delta i ett mer avslappnat gruppsamtal. Alternativet till fokusgrupp kan vara att hålla enskilda intervjuer. I detta fall, och för ett underlag till denna undersökning, tror vi att enskilda intervjuer hade gett ett tunnare analysunderlag. Pressen på den enskilde informanten att leverera svar hade ökat samt att stöttningen informanterna emellan uteblivit. Vi ska inte blunda för att enskilda intervjuer hade kunnat ge djupare svar utifrån våra frågeställningar, vi hade kunnat ställa mer riktade följdfrågor till varje informant, men anser att valet av fokusgrupper bidrog till ett gott samtal. Nackdelen med fokusgrupper kan vara att de som sitter på mycket kunskap inom området håller sig medvetet tillbaka för att släppa fram de övriga i fokusgruppen, för att själv inte framstå som dominant. Det kan även var tvärtom, att den som sitter på mycket kunskap tar över samtalen och håller tillbaka de andras tankar kring frågorna.

Under studiens gång funderade vi över att intervjua fler rektorer från gymnasiesärskolan och enhetschefer från daglig verksamhet och då hålla fokusgrupper med dessa professioner. Med hänvisning till uppsatsens storlek blev vi rekommenderade att hålla ner antalet intervjuer och valde därför att basera undersökningen till två stycken enskilda intervjuer. Detta att studien inte blir så stor bidrar till att generaliserbarheten inte blir så stor som vid en större och vidare studie. En styrka med studien är att vi är tre personer som gjort den tillsammans. Vi tror på arbetslagets styrka och betydelse även inom forskning. Genom att stötta och komplettera varandra bidrar vi till en förbättrad kvalitet.

12 Slutsats

Samverkan och det kollegiala lärandet, professioner och verksamheter emellan, är en förutsättning för utveckling. Sammantaget finns det mycket att göra för att förbättra arbetet kring övergången gällande elevernas kommunikation. Men detta kan inte bara lyftas ur som en särskild företeelse vid övergången. Det framstod som uppenbart, i resultatet, att gymnasiesärskolan och daglig verksamhet har helt olika förutsättningar vad gäller utbildad personal och ekonomi. Som speciallärare är vårt uppdrag först och främst knutet till skolan. Med det som utgångspunkt får vi fokusera på vad vi kan göra inom gymnasiesärskolans regi. Den faktiska arbetssituationen inom den dagliga verksamheten kan vi inte styra över. Däremot kan vi se över hur vi använder våra resurser och kompetens och eventuellt kan bidra med denna till den dagliga verksamheten. Vi tror exempelvis att vi kan erbjuda den dagliga verksamheten fortbildning inom AKK och i synnerhet inom den digitala tekniken där vi sitter på mycket kunskap.

Det var tydligt i studien att samarbetet mellan de båda verksamheterna behöver struktureras. I resultatet kan man utläsa att personal har olika syn på vad som gäller. Vi tror att för åstadkomma god samverkan mellan verksamheterna behöver personal från båda verksamheterna träffas, ett flertal gånger, och gemensamt strukturera allt från praktik till övergång från gymnasiesärskolan till daglig verksamhet.

I resultatet och framförallt i samtalet med personalen från daglig verksamhet framkom det att möjligheten till kompetensutbildning var liten och att de har en mycket begränsad budget som på ett sätt gör att de inte kommer vidare i sitt arbete. Vi är fast övertygade om att det krävs ordentliga förändringar gällande förutsättningar för den dagliga verksamheten. Då syftar vi både på ekonomi men även kompetensutbildning och krav på de som arbetar där. Att alla har grundläggande kunskaper inom AKK är ett absolut minimikrav. Denna fortbildning kan ske internt inom den dagliga verksamheten men man bör även se över vilka kunskaper gymnasieutbildningar på Barn- och fritidsprogrammet respektive Vård- och omsorgsprogrammet ger sina studenter i AKK. Flertalet av dessa förändringar ligger på politisk nivå och där kan vi som speciallärare inom gymnasiesärskolan nyttja det politiska kontaktnät vi har i form av kontaktpolitiker. Detta ser vi som en nödvändighet för att ett fruktbart arbete kring kommunikation överhuvudtaget ska ske.

I grunden anser vi att arbetet med personer med funktionsnedsättning och AKK bottnar i den människosyn som den enskilde individen har. Ser vi eleverna som människor med potential att utvecklas och göra framsteg eller ser vi dem som personer med begränsad utvecklingspotential. Vi avslutar slutsatsen med ett citat från en av personalen inom daglig verksamhet som visar på den människosyn som samhället många gånger har på vår elevgrupp.

Man behöver inte gilla dansband bara för att man sitter i rullstol. Så var det när jag började. Då skulle alla lyssna på dansband. Nu har alla sina favoritlåtar. (DV3)

13 Referenslista

- Ahlberg, A. (2013). *Specialpedagogik i teori i ideologi, teori och praktik - att bygga broar*. Stockholm: Liber AB.
- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium* (2:a utgåvan 2005). Natur och Kultur.
- Arbetslivsinstitutet. (2007). *Förutsättningar och möjligheter till stärkt arbetsmiljöarbete genom regional samverkan* (Arbetslivsrapport nr 2007:23) Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Arvidsson, J. (2016). *Sysselsättning och social rättvisa - En nationell registerstudie om 12 269 unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*. (Doktorsavhandling, Halmstad University Dissertations no 19). Halmstad University Press.
- Backman, E., Eberhart, B., Gustafsson, C., Häggström Qvist, C., Linderberg, L., Nolemo, M., Nylander, E., & Ragnar, C. (2015). *Metoder för att stimulera språk och kommunikation hos barn, ungdomar och vuxna inom habiliteringen*. Rapport publicerad av Föreningen Sveriges Habiliteringschefer.
<http://habiliteringisverige.se/ebh/sprak/dokument/sprak.pdf>
- Ball, J., Hazelrigg, D. & Steading, K. (2010). *ACC Considerations During the Transition to Adult Life*. I D. Beukelman, & D. McNaughton, (Red.), *Transition Strategies for Adolescents & Young Adults Who Use AAC*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Beukelman, D & McNaughton, D. (2010). *Transition Strategies for Adolescents & Young Adults Who Use AAC* Paul H. Brookes Publishing Co., Inc. Baltimore
- Beukelman, D., & Mirinda, P. (1998). *Augmentative and alternative communication: management of severe communication disorders in children and adults*. Brookes: In Pennsylvania.
- Björquist, E. (2016). *Mind the gap. Transition to adulthood - youths' with disabilities and their caregivers' perspectives*. Lund: Department of health sciences. Faculty of medicine.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Bråten. I. (red.). (1996). *Vygotskij och pedagogiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Carlsson, T. & Nilsson, A. (2008). *Social dokumentation – ett steg till*. Stockholm: Gothia Förlag AB.
- Cohen, K. & Light, J. (2000). *Use of electronic communication to develop Mentor-Protégé relationships between adolescent and adult AAC users*. *AAC*, 16(4), 227-238.
<http://dx.doi.org/10.1080/07434610012331279084>.

- Dagens samhälle. (2017). *Alla medborgare har rätt till ett språk*. Hämtad 2017-03-28 från <http://www.dagenssamhalle.se/debatt/alla-medborgare-har-raett-till-ett-sprak-32405>
- Danermark, B. (2000). *Samverkan - himmel eller helvete?*. Stockholm: Gothia Förlag AB.
- Dodd, J L., & Gorey, M. (2014) ACC Intervention as an Immersion Model. *Communication Disorders Quarterly*, 35(2), 103-107.
- Douglas, S. (2012). Teaching Paraeducators to Support the Communication of Individuals Who Use Augmentative and Alternative Communication: A Literature Review. *Current Issues in Education*, 1(15).
- Dysthe. O. (Red.). (2003). *Dialog, samspel och lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Eldemyr, A. (2015). *Speciallärares tankar kring övergången från gymnasiesärskolan till Daglig verksamhet: En intervjustudie med sju pedagoger*. Göteborg: Institutionen för pedagogik och specialpedagogik. Hämtad 2017-02-17 från <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/40747>
- Ericsson, K. (2003). *Daglig verksamhet: En omsorgsreform under utveckling*. Pedagogiska Institutionen, Uppsala Universitet. Hämtad 2017-03-20 från <http://www.skinfaxe.se/ebok/stafett.pdf>.
- Forsberg Ahlcróna, M. (2009). *Handdockans kommunikativa potential som medierande redskap i förskolan*. Göteborg: Göteborgs universitet. Utbildningsvetenskapliga fakulteten.
- Gillian, D., & Coughlan, B. (2010). Transition from special education into postschool services for young adults with intellectual disability: Irish parents' experience. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disability*. 7 (3), s. 196–203.
- Hamm, B. & Mirenda, P. (2006). *Post-school quality of life for individuals with developmental disabilities who use AAC*. *Augmentative and Alternative Communication*, 22(2), 134-147.
- Haraldsson, A. (2016). *Organisering för samverkan: En introduktion i FoU Välfärd Värmland 2016:1*. Karlstad: Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper, Karlstads universitet
- Harding, J. (2013). *Qualitative Data Analysis from Start to Finish*. Thousand Oaks: Sage.
- Heister Trygg, B & Andersson, I (2009). *Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) i teori och praktik*. Vällingby: Hjälpmedelsinstitutet.
- Hjerm, M., Lindgren, S. & Nilsson, M. (2014). *Introduktion till samhällsvetenskaplig analys*. (2:a upplagan). Malmö: Gleerups.
- Jakobsson, A. (2012). Sociokulturella perspektiv på lärande och utveckling. *Lärande som*

- begreppsmässig precisering och koordinering. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 17(3-4), 152-170.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun* (3:e uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Laursen, E., Plos, K. & Ivarsson, B (2009). Yrkeskunnande och kompetensutveckling i arbetet med vuxna individer med utvecklingsstörning - ett vårdarperspektiv. *Vård i Norden*, 29(1), 19–23.
- Lundman, B., & Hällgren Granheim, U. (2012). Kvalitativ innehållsanalys. I M. Granskär, & B. Höglund-Nielsen. (red). *Tillämpad kvalitativ forskning inom hälso-och sjukvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Länsstyrelsen. (2006:88) *Tillsyn av daglig verksamhet enligt LSS i Borås stad*. Länsstyrelsen i Västra Götaland län
- Lönnå, C. (2013). *Självbestämmande i daglig verksamhet: Personalens roll för deltagarens självbestämmande*. (D-uppsats i pedagogik). Mälardalens folkhögskola, Akademin för utbildning, kultur och kommunikation.
- Lövgren, V., Markström, U., & Sauer, L. (2014) *Från sysselsättning till arbete - kunskapssammanställning om stöd till arbete för personer med funktionsnedsättning*. (Research reports in social work, Nr 58). Umeå: Institutionen för socialt arbete.
- Malterud, K. (2011). *Kvalitativa metoder i medicinsk forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Martin, C. & Troberg, P. (2012). Hur professionella stöder barn med språksvårigheter till delaktighet med hjälp av Alternativ och Kompletterande Kommunikation (AKK). Folkhälsans resurscenter, Arcada.
- McNaughton, D. & Kennedy, P. (2010). Supporting Successful Transitions to Adult Life for Individuals Who Use AAC. I D. Beukelman, & D. McNaughton, (Red.), *Transition Strategies for Adolescents & Young Adults Who Use AAC* (s.3-9). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Melander, H. (2013). Att lära av varandra. Om social mediering i en elevgrupp. *Pedagogisk forskning*, 18(1-2), 62-77.
- Molin, M. (2008). *Delaktighet i olika världar - om övergången mellan gymnasiesärskola och Arbetsliv* (2008:1). Högskolan väst.
- Nationalencyklopedin [NE]. (2017). Kommunikation. Hämtad 2017-05-04 från <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/kommunikation>
- Olsson, C. (2006). *The kaleidoscope of communication. Different perspectives on communication involvning children with severe multiple disabilities*. Stockholm: HLS förlag AB

- Riesen, T., Morgan, R., Schultz, J. & Kupferman, S. (2014). School-to-work barriers as identified by special educators, vocational rehabilitation counselors and community rehabilitation professionals. *Journal of Rehabilitation* 80(1), 33-44.
- Rätten att kommunicera: National Joint Committee for the Communicative Needs Of Persons with Severe Disabilities. Guidelines for meeting the communication needs of persons with severe disabilities. (1992). *American Speech-Language-Hearing-Association* 34, (suppl.7): 1-8. I översättning av SÖK, Malmö.
- SFS 1993:387. *Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Sirén Blomgren, N. (2011). *Språk och samspel med Alternativ och Kompletterande Kommunikation – En interventionsstudie i gymnasiesärskolan*. Licentiatuppsats, Forskarskolan SLIM, språk och lärande i mångfaldsperspektiv. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Socialdepartementet. (2008). *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Stockholm: Fritzes.
- Socialstyrelsen. (2010). *På tröskeln - Daglig verksamhet med inriktning på arbete*. Västerås: Edita Västra Aros.
- Socialstyrelsen. (2012). *Rätt kompetens hos personal i verksamheter för personer med funktionsnedsättning*. Västerås: Edita Västra Aros.
- Skollag (2010:800) Hämtad från 2016-11-30.
http://www.riksdagen.se/sv/Dokument/Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800.
- Skolverket. (2013a). *Läroplan för gymnasiesärskolan*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2013b). *Gymnasiesärskolan*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2009). *Med samverkan är allt möjligt*. Stockholm
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2015). *AKK i lärandet – för allas rätt att kommunicera*.
- Stúkat, S. (2011). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedberg, L. (2012). *Gruppsykologi. Om grupper, organisationer och ledarskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Säljö, R. (2014). *Lärande i praktiken - Ett sociokulturellt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Söder, M. (1989). Oberoende och autonomi – om vuxenblivande för ungdomar med funktionsnedsättningar. *Socialmedicinsk Tidskrift* 4, 155–160..

- Thunberg, G. (2011). *AKK – Alternativ och Kompletterande Kommunikation för personer med autism*. Stockholm: Habilitering och Hälsa, SLL. <http://www.autismforum.se>
- Thunberg, G., Carlstrand, A., Claesson, B., & Rensfeldt, A. (2011). *KomIgång – en föräldrakurs om kommunikation och kommunikationsstöd*. Västra Götalandsregionen: Habilitering och Hälsa, Informationsavdelningen info.hoh@vgregion.se
- UNICEF Sverige (2009). *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: UNICEF Sverige.
- Vetenskapsrådet. (2011). *God forskningssed* (Vetenskapsrådets skriftserie 2011:1). Hämtad 2 juni, 2017, från <https://publikationer.vr.se/produkt/god-forskningssed/>
- Von Tetzchner, S. (2016). *Utvecklingspsykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Von Tetzchner, S., & Martinsen, H. (2000). *Introduction to augmentative and alternative communication*. London: Whurr Publishers.
- Vygotskij, L. (1978). *Sinne i samhället: utveckling av högre sociala processer*. Cambridge, Mass. Harvard University.
- Wertsch, J. V. (1991). *Voices of the mind: A Sociocultural Approach to Mediated Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wibeck, V. (2010). *Fokusgrupper*. Lund: Studentlitteratur.
- Åkesson, A. (2015). *KASAM i LSS. En möjlighet för brukaren att vara huvudperson i sitt liv*. (FOU-trainee, Uppsats nr 33). Malmö Stad.

14 Bilagor

14.1 Bilaga 1 Intervjufrågor

Intervjufrågor till examensarbetet

Hur tänker du kring alternativ kompletterande kommunikation (AKK)?

Hur tänker du kring AKK för eleverna/deltagarna i den verksamhet du arbetar inom?

Vilka möjligheter ser du i arbetet kring AKK för eleverna/deltagarna i den verksamhet du arbetar inom?

Vilka hinder ser du i arbetet kring AKK för eleverna/deltagarna i den verksamhet du arbetar inom?

Hur ser du på samarbetet mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet gällande elevernas/deltagarnas kommunikation?

Vad finns det för möjligheter till samarbete mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet?

Vad finns det för hinder till samarbete mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet?

Hur vill du utveckla samarbetet mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet gällande elevernas/deltagarnas kommunikation

Vad har du för tankar kring hur verksamheterna ska ta fram rutiner för detta samarbete?

Vad finns det för förutsättningar att utveckla övergången mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet gällande elevernas/deltagarnas kommunikation?

14.2 Bilaga 2 Missivbrev

Hej!

Vi arbetar inom gymnasiesärskolan i Borås och går parallellt med det på speciallärarutbildningen vid Göteborgs Universitet. Under vårterminen ska vi skriva en D-uppsats.

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur arbetet kring elevernas kommunikation ser ut vid övergången från gymnasiesärskolan till daglig verksamhet.

Vår förhoppning med arbetet är att det ska resultera i ett bättre arbete kring övergången gymnasiesärskolan och daglig verksamhet gällande elevernas/deltagarnas kommunikativa miljö och med detta utveckla de båda verksamheterna.

För att undersöka detta har vi tänkt göra intervjuer med enhetschef på daglig verksamhet samt rektor på gymnasiesärskolan. Vi har tänkt ha två fokusgrupper. En med personal på daglig verksamhet samt en med lärare på gymnasiesärskolan. Fokusgrupp innebär att vi sitter i grupp och diskuterar nedanstående frågeställningar samt ett antal frågor som vi har med oss.

Vi har tänkt vara i ett lugnt rum på era respektive arbetsplatser. Intervjuerna och fokusgrupperna spelas in på en ipad och beräknas ta 45-60 minuter. Deltagandet är helt frivilligt samt anonymt. Materialet kommer enbart användas för denna studie och det är bara vi som kommer ha tillgång till materialet. Materialet transkriberas och analyseras av oss. När vi är klara med arbetet kommer materialet raderas. Inget av det som sägs under intervjun och samtalet kommer föras vidare till någon annan, utan det är bara undertecknade som kommer ta del av era svar.

Frågeställningar

Hur arbetar gymnasiesärskolan respektive daglig verksamhet med kommunikation och AKK?

Hur ser samarbetet ut idag mellan gymnasiesärskolan och daglig verksamhet gällande elevernas/deltagarnas kommunikation?

Hur vill gymnasiesärskolan och daglig verksamhet utveckla övergången mellan de båda verksamheterna vad gäller elevernas/deltagarnas kommunikation?

Mvh

Joakim Albertsson   Almåsgymnasiet

Niki Jansson   Hulsta Ängar

Johanna Löwing   Almåsgymnasiet